T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

TÜRK FUTBOL HAKEMLERİNİN KARAR VERME STİLLERİNİN KLASMANLARINA VE BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer Ufuk UZUNOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Metin ŞAHİN

KONYA – 2008

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ 1

2.LİTERATÜR BİLGİ 3

2.1. Futbol ve Tarihi Gelişimi 3

2.2. Hakem 4

2.2.1. Hakemin görevleri 5

2.2.2. Hakemlikte dikkat edilecek hususlar 6

2.3. Futbol Hakemliği 6

2.3.1. Futbol hakemliğinin tarihçesi 8

2.3.2. Futbol hakeminin psikolojik özellikleri 9

2.3.2.1. Hakemlerin stres kaynakları 11

2.3.3. Futbol hakemi olma aşamaları 14

2.3.3.1. Aday hakemlik için gerekli belgeler 16

2.4. Hakemlerin Değerlendirme Kriterleri 16

2.5. Karar Verme 21

2.5.1. Karar verme süreci 21

2.5.1.1. Karar verme sürecini sınırlayan etkenler 23

2.5.2. Karar verme stilleri 24

2.6. Sporda Karar Verme 25

2.7. Futbol Hakemliğinde Karar Verme 26

3. MATERYAL ve METOT 29

3.1. Materyal 29

3.2. Metot 30

3.2.1. Test protokolü 31

3.3. İstatistiksel Analiz 31

4. BULGULAR …….. 33

5. TARTIŞMA ve SONUÇ ……. 47

6. ÖZET ……52

7. SUMMARY ……..54

8. KAYNAKLAR ……56

9. ÖZGEÇMİŞ ……..……61

10. TEŞEKKÜR ……...62

11. EKLER……63

1.GİRİŞ

Günümüzde spor denilince akla, büyük kitlelerin ilgi odağı olan futbol oyunu gelmektedir. İnsanların gün geçtikçe futbola karşı ilgilerinin artması, futbolu bilerek oynayan oyuncuların yetişmeye başlamasının yanında, bu oyunun özelliklerinin ilgi çekici olmasından kaynaklanmaktadır.

Futbol oynanması kolay ve zevkli bir spor branşı olması sebebiyle psikolojik, sosyal, fiziki ve pedagojik değerleriyle gençliğin en sevdiği oyun haline gelmiştir. Futbol güncel hayat içerisinde oldukça önemli bir yer edinmiştir. Bu yerini de hızlı bir şekilde geliştirerek devam ettirmektedir. Dünyanın değişik ülkelerinde farklı futbol ekolleri vardır. Her ekol kendine özgü özelliklerle futbola değişik zevkler katmaktadır (Koç ve ark 2000).

Spor günümüzde, önemli sektör olarak gelişimini sürdürmektedir. Yarışmalar ve yüksek performans beklentisi, sporla ilgilenenlerin ortak konuları arasında yer almaktadır. Özellikle futbol, günümüzde insanların ilgi odağı haline gelmiştir. Sırasında milyonların izlediği bu sporun saha içerisindeki yönetimi spor eğitimi almış, futbol hakemleri tarafından yapılmaktadır (Sunay 1992).

Bir futbol maçının güzel, heyecan verici, Fair Play ilkeleri içersinde, bol gollü geçmesinde, bitmesinde veya düzensiz, olaylı, kavgalı bir hava içersinde oynanmasında hakemin rolü son derece önemlidir (Orta 2000).

Bir futbol hakeminin; müsabaka süresince iyi bir performans sergilemesi için oyunla ilgili kendisinden beklenen fiziksel talepleri karşılaması gerekir. Ayrıca, hakemin müsabaka esnasında fiziksel ve psikolojik yükün altında olmasına karşın, oyun süresince her an hızlı karar verebilmesi de önemlidir. Son yıllarda futbol oyununun temposunun önemli oranda artmasına bağlı olarak, hakemlerden istenen fiziksel talepler önemli oranda artmıştır. Yapılan bilimsel araştırmalar günümüzün üst düzey futbolunda aktivite profili ve psikolojik talepler hakkında detaylı bilgiler sağlamaktadır (Erişim 2006).

Hakem, kendini her açıdan güvende hissettiği sürece doğru karar verebilir, aynı hakimlerin korunması gerektiği gibi. Hakemin, kolay elde edilebilir ve hınç alınabilir olduğu izlenimi, hakemlik dışı camiaları hakeme karşı harekette cesaretlendirir (Bilgen 2004). Futbol açık alanda oynanan bir oyun olduğundan, bir maçta verilen bir kararla bir başka maçta verilen kararı etkili bir şekilde karşılaştırmak oldukça zordur (Lane ve ark 2006).

Bireysel farklılıklar karar verme davranışı üzerinde etkilidir. Çok seçenekli kararlar bireyler açısından daha fazla güçlük ortaya çıkarmaktadır. Bu durum bireyde strese yol açar. Aynı zamanda bu karar karmaşıklığı bireyi karar vermede olumsuz etkiler (Shiloh ve ark 2001).

Kneeland (2001), yararlı ya da etkin bir karar verebilmek için zamanlama ve sürecin doğru uygulanması gerektiğim belirtmektedir. Adair (2000)'de karar verme sürecinde öncelikle problemin (amacın) ortaya konulması gerektiğini vurgulamaktadır. Karar verme sürecindeki son adım ise verilen kararların uygulanması ve sonuçların değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada, futbol hakemlerinde karar verme stillerinin, klasmanlarına ve bazı değişkenlere (meslek, yaş, gelir düzeyi, öğrenim durumu, medeni durum, futbol oynayıp oynamadığı, ailede hakem olup olmadığı ve taraftar baskısı) göre incelenmesi amaçlanmıştır.

2.LİTERATÜR BİLGİ

2.1. Futbol ve Tarihi Gelişimi

Futbol, geniş bir oyun alanında çok sayıda insanın katılımıyla oyun kuralları gereği belirlenmiş sınırlı bir alanda sonucunun kalelere atılan gollerle belirlendiği el harici vücudun her yeri kullanılarak oynandığı bir spordur (İnal 1998).

İlk zamanlardan bu yana, küre şeklinde yuvarlanan cisimler bir oyun ve spor aracı olarak insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Günümüzde de topla oynanan birçok oyun vardır. Ancak top oyunu denildiğinde genellikle akla ilk gelen oyun futbol olmaktadır. Futbol oyununun ilk olarak ne zaman ve nerede oynandığı bilinmemektedir (Öğretici ve Karcılılar 2005).

Tepük adlı bir oyununun, Türkler tarafından Orta Asya'da oynandığını Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati-t Türk adlı eserinden anlamaktayız. Adı geçen eserde, "Kurşun eritilerek oval şeklinde kalıplara dökülür ve üzerine keçi kılı, keçe veya başka bir şey sarılarak elde edilen büyükçe topla, ayakla teperek oynanır" denmektedir. Tepük oyununun Türklerde yüzyıllar önce oynandığı değişik kaynaklarda da görülmektedir. Ayasofya müzesi kütüphanesi, 3029 numarada kayıtlı bulunan Tarihi Timur adlı eserde, Timur döneminde Türklerin içi hava ile doldurulmuş kuzu derisinden yapılmış bir topu ayakla oynadıklarından söz edilir. Bu eserde, topa el değdirmenin, çizgiden çıkarmanın yasak olduğu yazılıdır. Üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen, Eski Türklerin oynadıkları tepük ile günümüzün futbolu arasında, özdeki benzerlik çok büyüktür. Nitekim Türklere ait top oyunu (tepük) bugün, dünya ülkelerinin ilgi duyduğu futbol oyununa dönmüştür (Güven 1992).

Futbol on ikinci yüzyılda İngiltere'de yayılma göstermiştir. 1841 yılında topun biçimi, küre olarak kabul edilmiştir. 1848 yılında ise oyun kuralları "Cambridge Kuralları" adı altında birleştirilmiştir. 1855 yılında İngiltere'de ilk futbol kulübü olan Sheffield kurulmuştur (İnal 1998).

İngiltere'de 1863 yılında kurulmuş olup faaliyet gösteren on bir kulübün yöneticileri bir araya gelerek İngiltere Futbol Birliği'ni kurmuşlardır. Futbolun günümüzdeki şeklini alması ise, 1866 yılında İngiltere, İskoçya, Galler ve İrlanda Futbol Federasyonlarının bir araya gelerek "İnternational Board" adı altında ilk uluslararası futbol kuruluşunu gerçekleştirmeleriyle olmuştur. 1904 yılında yedi ülkenin federasyonları bir araya gelerek, uluslar arası futbol federasyonunu (FİFA) kurmuşlardır. Modern futbolun

türk toplumuna girmesi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına rastlar. Türk Futbol Federasyonu (TFF) ilk kez 1923 yılında Yusuf Ziya Öniş başkanlığında kurulmuştur (İnal 1998).

2.2. Hakem

Kelime karşılığı bir anlaşmazlığı hakemlik yoluyla çözümlemek için ilgili taraflarla seçilmiş veya bir merci tarafından atanmış kişidir. Sportif anlamda ise müsabakalarda kazanılan sayıları tespit etmek, kuralları uygulamak ve uygulatmak, kurallara uymayanları cezalandırmakla görevlendirilmiş kimsedir (Durna 1997).

Hakem; hem seyirci ile sporcu arasında, hem de rakip takımlar arasında köprü görevini görmekte, bir yandan da oyunun önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde değerlendirmesini yapmaktadır (Orta 2000).

Başka bir tarif ise spor hakemliği içindeki fonksiyonlarına göre kendi federasyonlarının koyduğu sınırlılıklar içerisinde uluslar arası kuralları uygulayıcı kimsedir. Hakem kelimesi farklı şekillerde kullanılır. En yaygın olanı "referee" olanıdır. Bunun dışında "arbitre ve schrichter" de kullanılır. Hakem kararlarını en süratli şekilde veren, haklıyı haksızı saniyede ayıran, çok kısa bir anda gördüklerini yorumlayıp kurallar çerçevesinde neticelendiren, en önemlisi dönüşü olmayan kararlar veren bir benzetme yapacak olursak spor hakimleridir. Hakim ile hakem arasındaki en önemli fark zamansal açıdan değerlendirme ve düşünme süreleridir (Durna 1997).

Hakim; hukuk kurallarına aykırı davranan kişileri yargılar. Bu yargılamada acele etmez, zamanı yanına alır, tanıkları dinler, kanıtları inceler ve yasanın ilgili maddesine göre kararını verir. Verdiği bu karar yasalara aykırı ise bir üst mahkemede bozdurularak adalet yine de sağlanır. Ama hakemler için konum tamamen farklıdır. O, anında karar verir, verdiği karar tartışmasız uygulanır, uymayanlar ise müsabakadan men edilir ve hakem, oyun yeniden başlamışsa; yanlış dahi olsa kararından geri dönemez. Görülüyor ki her ikisi de kuralları işletiyorlar, adaleti sağlıyorlar ve kurallara uymayanları cezalandırıyorlar (EPAK 1997).

Yönetimde kalite anlayışı, şeffaflık ve güvenilirlilik toplumun üzerinde durduğu temel kriterlerdir. Türk hakemliği, bu değişimin önünde yer almak zorundadır. Toplumun hakeme yüklediği görev; çağdaş spora izin veren, seyir zevkini arttıran, sportmenlik dışı davranışlara izin vermeyen tamamıyla objektif bir yönetim biçimi sergilemektir (Çelik 2004).

Toplumları birleştiren, barıştıran, ilişkilerin devamını sağlayan spor olgusu kulüpler, idareciler, sporcular, antrenörler, taraftarlar, medya kuruluşları ve hakemlerden oluşan geniş bir halkadan meydana gelmektedir. Toplumlarda, anlaşmazlıkları, çatışmaları durduran, sorunları çözümleyen, sosyal ve sportif barışı sağlayan mekanizmalar mevcuttur. Sportif olaylarda bu rolü oynayan kişiler hakemlerdir. Gerçekten bir hakem, sportif çatışmayı önleyen, barışı ve adaleti sağlayan bir mekanizma durumundadır. Çünkü, onun verdiği her karar, sonuç üzerinde etkili olmaktadır. Sonuç üzerinde bu denli etkiye sahip olan hakemler verdikleri kararlar neticesinde bazen övgüler, bazen de büyük eleştiriler almaktadırlar (Yenigün 1997).

Sellin (2002)' e göre hakem oyunu kontrol altında tutmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük içerisinde kargaşaya sebebiyet verebilecek sinyalleri de sürekli olarak kontrol dahilinde bulundurmak gerekir. O oyuncuların zevk veren ve eğlence kaynağı olan yetenekleri ile sakatlanmalara sebebiyet veren sert hareketleri arasındaki hassas çizgiyi temsil eder (Çoban 2004).

Hakemlik; bilgi, tecrübe, eğitim, yeterlilik, kişilik, kondisyon ve konsantrasyon gerektirir. Hakem; düzgün yaşantısı, dürüst kişiliği ile insan psikolojisinden ve toplum sosyolojisinden anlayan, insanın bireysel ve toplumsal davranışlarını yorumlayabilen, saha içindeki ve dışındaki hareketleriyle örnek olması gereken kişidir. Hakemlik özel olarak seçilmiş insanların topluluğu olma yolundadır (Orta 2000).

2.2.1. Hakemin görevleri

- Bir hakem maçı yönetecekse futbolu çok iyi bilmelidir. Futbolu bilmek demek ilk aşamada kuralları bilmek demektir. Hakemin görevi oynayanları kurallar doğrultusunda yönetmektir. İşte bu yüzden hakem, kuralları en iyi bilen olmalıdır (Collina 2004) ,
- Karşılaşma süresince uluslararası kuralları uygular, oyunun centilmence ve kurallar içinde oynanmasını sağlar,
- Karşılaşma öncesi takımları ve oyuncuları kontrol eder; sahanın, kalenin, potanın, diğer filelerin, topun durumunun, ölçülerinin uluslararası standartlara uygunluğunu denetler,
- Karşılaşmayı başlatmak üzere takımları sahaya çağırır, kura ile oyuna başlayacak takımı belirler ve düdük çalarak oyunu başlatır,
- Karşılaşma süresince uluslararası oyun kurallarına aykırı olan davranışları saptayarak tarafsızca ceza verir,

- Karşılaşma sırasında hatalı davranan veya centilmenliğe aykırı hareket eden oyuncuya ihtar verir, bu tutumun tekrarı halinde oyuncuyu oyun dışı bırakır ve bu durumu yetkili makama raporla bildirir,
- Hakemler toplu takım oyunlarında ve güreş, boks gibi bireysel müsabakalarda etkin görev alırken, atletizm dalları, yüzme, halter, buz pateni vb. de sadece puanlama yaparlar,
- Karşılaşma sonunda skor ve zaman raporu tutar, saptadığı düzensizliklerle birlikte diğer olayları geniş olarak belirten bir rapor düzenler, raporu federasyona ve diğer ilgililere sunar (Erişim 2004).

2.2.2. Hakemlikte dikkat edilecek hususlar

- Oyun kurallarını iyi bilmeli, uygulamalı ve yorumlamalıdır.
- Çok iyi fizik kondisyonuna ve fizyolojik kapasiteye sahip olmalıdır. Günümüzde oyunun ve oyuncuların hızı artmışken maçın bir anını bile kaçırmamak, doğru yerde bulunmak, en doğru kararı vermek, sahaya en üst seviyede hakim olmak için hakemin bir atlet gibi koşması gerekir (Collina 2004).
- Sahada çok iyi bir kişilik oluşturmalıdır.
- Cesur, karalı ve adaletli olmalı.
- Keskin bir önseziye, kusursuz bir değerlendirmeye ve ani kararlar için devamlı bir bilinçlenmeye yönelmelidir.
- Her müsabakayı aynı ölçüde ciddiye almalı, sporcu ve yöneticilerle centilmence ilişkiler içinde bulunmalıdır.

Görülüyor ki, hakem sade bir insan değildir. O, büyük bir gözaltındadır. Her davranışı, her sözü spor kamuoyunca yakından izlenir. O, toplumun nabzıdır, can damarıdır. Hakem kendisine verilen değeri ve güveni üst düzeyde tutmak zorundadır (EPAK 1997).

2.3. Futbol Hakemliği

Hakemlik; futbolun altın üçgeninin en önemli köşesini oluşturmaktadır.

Futbol artık sadece spor dalı olmaktan çıktı. Artık bir sektör hem de büyük rakamların söz konusu olduğu bir sektör. Hakem de bunun bir parçasıdır (Uzun 2004).

Kısa sürede çok sayıda karar verme görevi içeren mesleklerden biri futbol hakemliğidir. Hakem kuralların ve uygulamaların özel bilgisine sahip yetkili kişidir. Oyunu yönetir ve kararları nihaidir; yani devamında değiştirilmesi – bir kural hatası olmadığı veya oyun tekrar başlamadan önce yardımcı ve dördüncü hakemlerin uyarıları ile

hatalı kararını değiştirmediği hallerde (FİFA, 2004)- olanaklı değildir. Bu durum hakemin sahadaki otoritesini sağlar ve yanlış verilebilecek kararları da olası kılar (Ekblom, 1994).

Yarışmalar ve yüksek performans beklentisi, sporla ilgilenenlerin ortak konuları arasında yer almaktadır. Özellikle futbol, günümüzde insanların ilgi odağı haline gelmiştir. Sırasında milyonların izlediği bu sporun saha içerisindeki yönetimi spor eğitimi almış, futbol hakemleri tarafından yapılmaktadır (Sunay 1992).

Hakem futbol oyununu yöneten sorumludur. Bir başka tanımda ise futbol oyununda anlaşamayan iki taraf arasında doğruyu göstererek aracılık yapan kişidir. Öyleyse hakem, kendisine verilen yetkilerle bir yargı görevi yapmaktadır. Yani bir müsabakanın kuralları içerisinde oynanmasını, aksi davranışların da cezalandırılması işlevini görmektedir.

Ülkemizde futbol hakemliğinin gelişimi sadece hakemlik kurumunu değil; kulüplerin, kulüp yönetimlerinin, futbolcu ve taraftarların gerek yapısal özelliklerinin, gerekse toplumsal konumlarının ayrıntılı bir biçimde ortaya konmasını, değerlendirmesini ve karşılaştırmasını gerektirir (Orta 2000).

Futbol hakemliği şüphesiz ki yapılması en zor uğraşlardan biridir. İşin güçlüğü, bu görevin futbolun kurallarını tam bilmeyen seyirciler önünde yapılmasıdır. Buna birde hakemin kararlarına devamlı itirazı adet edinmiş yöneticiler, antrenörler ve sporcular eklenirse, bir hakemin karşılaştığı zorluklar kendiliğinden ortaya çıkar. Hakemin, kuralların uygulanmasından başka bir düşüncesi olmadığı müsabakada, düşünceleri sadece kazanmak olan iki takım ve bu takımların taraftarları, kuralların bilinmemesinden doğan bilgisizlikleri yüzünden verilen kararları kendilerince değerlendirmekte ve dolayısıyla ortaya iki farklı görüş çıkmaktadır. Seyircilere göre, taraftarı olduğu takım aleyhine verilen kararların çoğunda onlarca hakem haksızlık yapmaktadır. Çünkü onların tüm düşünceleri takımların galip gelmesidir. Günümüzde ise spor dünyasındaki profesyonelliğin gelişmesi ve daha iyi performans elde etme isteği, futbol hakemlerinin fiziksel, psikolojik ve oyun kural bilgisi konusunda yeterli olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Cel 1994).

Bir hakemin mesleğini icra ederken yaşadığı tatminlerden söz ederken işin ekonomik yönünü göz ardı edemeyiz (Collina 2004)

Futbolun her geçen gün değişmesi ve ekonomisinin her geçen gün büyümesi, hakemlik kurumunun önemini oldukça artırmış, olayı basit maç yönetimin ötesine taşımıştır. Çünkü, önemli bir yarışma artık yalnızca yarışmacıları ilgilendirmemektedir.

Taraflı ve tarafsız büyük bir kitle, kulüp yöneticileri, politikacılar ve hatta devlet adamları da sonuç ile ilgilenmekle, olanak buldukları takdire ise sonuca etki etmeye çalışmaktadırlar. Bunu sağlamanın en kolay yolu ise hakemi etkilemektir. Güler yüz ve küçük değerli hediyelerden başlayıp, büyük rüşvetlere, tehdit ile başlayıp kaba kuvvete başvurma ve hatta idari ya da siyasi baskı yolları bir bir denenmekte ve yarışma sonucu etkilenmek istenmektedir. Bütün bunlara, yarışma öncesi yapılan yönetici açıklamaları ve bunların basın yoluyla sunulan şekilleri, bazen bir savaş ilanı gibi olmakta, yarışmayı yöneten hakem çoğu kez yalnız vicdanı ile baş başa kalmak yerine can derdine düşmektedir. Yarışmadan sonra ise kaybeden tarafın suçlamaları yine suçlamaların basında yansıyış şekli çoğu kez gerçekleri yansıtmamaktadır. Bütün bunlara karşı çoğu kez hakem savunmasızdır, ve bazen kendini savunma hakkı bile elinden alınmaktadır. Ancak bu madalyonun bir yüzüdür.

Madalyonun diğer yüzü ise, hakemler açısından hiç de sevindirici değildir. Hakemler yüzünden kaybedilen müsabakalar, kaçırılan şampiyonalıklar, küme düşen takımlarda vardır. Burada hiç kimseyi suçlamadan şu ayrımı yapmak zorunludur. "Olay ya basit bir hatadır yada kasıt vardır. **"** Önemli olan kasıtlı davranışların önüne geçmektir. Hatalı davranışlar ise anlayışla karşılanmalı, ancak yinelenmesindeki sıklık göz önünde tutulmalıdır. Tabi çok sık hata yapan bir hakemin, hakemlik mesleğine uygun olmadığı da düşünülmesi gereken bir husustur. Müsabakalarda hakem yanılgılarını en aza indirmek, önce hakemlerin en önemli sorunu olmalı, sonra da ilgi kuruluşlar bu konuda gerekli önlemleri almalıdırlar. Bu önlemler alındığı takdirde, sportif çatışmaların ve itirazların daha az olduğu ve fair-play ruhuna uygun maçları izlememiz kaçınılmaz olacaktır (Durna 1997).

2.3.1. Futbol hakemliğinin tarihçesi

Dünyada futbol hakemliğinin başlangıcı futbolun başlangıcına ve yayılmasına paralel bir seyir izlemiştir. 1819 yılına kadar maçların hakemsiz oynandığını, takım kaptanlarının aynı zamanda hakemlik yaptığını, daha sonra bu tarz idarenin sakıncaları görüldüğünden saha içine girmemek şartıyla dışarıdan hakem tayin edilmiştir (Radnedge 1994).

Futbol oyunu ilk defa 1860 yılında belirli kurallara bağlanmıştır. Bu oyunda 'Cheltenham' ilk defa bir hakemin konuşulduğu yerdir. Bu ilk dönemlerde her iki sahayı kontrol eden iki hakem ve saha dışında masa başında sahadaki iki hakemin anlaşmazlığında karar verecek, zamanı ölçen 'umpire' denilen bir hakem vardı.

Hakem kelimesinin İngilizce'deki karşılığı 'referee'dir. Bu kelime de bu dilde 'başvurmaktan' doğar. Yani hakem tereddüde düşüldüğünde başvurulacak kişidir. İlk yıllarda bu kişi müsabakayı oynayacak her iki takımın kaptanının ortak kararı ile seçilirdi (Durna 1997).

Tezcan (1964)' a göre kurallarda yapılan değişiklik sonucu, 1905 yılında futbol hakemleri sahadaki konumları itibariyle şimdikine benzer bir nitelik kazanmıştır. Buna göre masa başındaki hakem saha içine geçmiş, içerdeki hakemler taç çizgileri kenarında görev yapmaya başlamışlardır. Ancak bunlar, şimdiki uygulamanın aksine taç çizgileri boyunca; iki korner direği arasında görev yapmışlardır. Bunun gibi saha içindeki hakem de, henüz Sir Stanley Rous'un 1930'da bu günkü şekline dönüştürdüğü "diyagonal" sistem anlayışından çok farklı bir biçimde görev yapmaktadır (Orta 2000).

1900'lü yılların başında futbol sahasının çizgileri şu anki kullanılan çizgilere benzemeye başladı. 1902'de gol ve penaltı alanı günümüzdeki gibi belirlendi. Orta çizgi hakemin 'off-side' ı belirlemesi için çizildi. Buna paralel olarak 1905 yılında bu günkü diyagonal sistem uygulanmaya başlandı ve sonrasında da Sir Stanley tarafından geliştirilip günümüze kadar geldi. (Durna 1997).

Ülkemizde hakemliğin başlangıcı, 1890 yılında futbolun yaygınlaşmaya başlamasına paralel bir seyir izlemiştir. Türkiye'deki hakemliğin orijini hakkındaki kaynaklar yetersiz ve düzensizdir. Ülkemizdeki hakemlik ancak 1900 yılından sonra özellikle futbolu bırakanların hakem olmasıyla gelişmeye başlamıştır. İlk hakemlerin de, futbolun öncüleri olan yabancı uyruklu kişiler olduğunu görüyoruz (Karadayı ve Yıldız 1976).

Yurdumuzda ilk başlarda parkalı, eli şemsiyeli hakemler müsabakalarda görev yaparken, bu durum ilk hakem kursunun 1932 yılında İstanbul'da açılması ile değişti ve Türk futbolunda ilk diplomalı hakemler görev almaya başladı. Futbol hakemi olan ilk Türk, Fuat Hüsnü Kayacan olmuştur (Durna 1997).

1940 yılında hakemlik müessesesinde bir devrim gerçekleşti ve hakemler lisansa bağlandı. Bu tarihten itibaren hakemlik kurumu futbolun hızlı gelişimine uygun biçimde ilerledi ve günümüzdeki çağdaş yapısına ulaştı (Durna 1997).

2.3.2. Futbol hakeminin psikolojik özellikleri

Futbol hakemliği psikolojik ve zihinsel yönleri olan bir fiziksel aktivitedir. Uzun zaman boyunca 'gerekli bir şeytan' olarak kabul edilen hakem, futboldaki profesyonelliğin büyük bir hızla gelişmesi ile günümüzdeki modern konuma gelmiştir (Cel 1994).

Araştırmalara göre bilginin %85'lik kısmı görerek elde edilmektedir ve bu şekilde direk bir görüşle olayın farkına varan hakem çok kısa bir zaman dilimi içerisinde karar vermek durumundadır. Yani hakem uyarıcıyı seçerek algılar, analiz eder, kategoriye ayırır, bilgisiyle kıyaslar ve daha sonra bu uyarana en uygun tepkiyi verir (Cel 1994).

2000 Avrupa futbol şampiyonasında elit hakemler üzerinde yapılan son araştırmaya göre bir hakem dakikada en az 2-3 karar verme durumundadır. Bu rakama kafasının içinde vermediği kararlar da dahildir. Bu şartlar altında hakemlerin yüksek düzeyde bir motivasyona ihtiyaçları vardır. Çünkü motivasyon kişilikle birlikte yapılan aktivitenin niteliğini geliştirir. Ayrıca sorumluluğu üzerine almak hakeme spor dünyasının bir parçası olma şansını vermektedir. Bu yolla kişiler spor dünyasıyla bütünleşebilirler. Yapılan araştırmalarda kişilerin hakemliğe ilgili spor branşını sevdikleri için devam ettikleri anlaşılmıştır. Bir çoğu amatör olarak spor branşını yapmış ve hakemlik sayesinde tekrar oyun alanında olma ve aynı duyguları hissetme şansını yakalamak istemişlerdir (Helsen ve Bultynck 2001).

Hakemlerin genelde otoriter bir kişiliğe sahip oldukları inancı oldukça yaygın olsa da hiçbir bilimsel çalışma bu fikri desteklememiştir. Hakemlikte ideal profili belirlemek için yapılan araştırmalar da anlamlı bulunmadığından bırakılmıştır.

Kaygının kontrolü bir hakemin yapması gereken en önemli görevlerden birisidir. Yüksek kaygı seviyesi hem sinirliliğin hem de hatalı kararların artmasına sebebiyet vereceğinden kaygı kontrolü çok önemli bir etmendir. Futbol hakemliği oyunun akışına göre sürekli değişken uyarılarla doludur. Bu nedenle doğru karar vermek için hakemin dikkatinin toplayabileceği kadar, veriye yönelmiş olması da gereklidir (Cel 1994).

Futbol Hakemliğinin en önemli yönü, müsabaka esnasında oluşması muhtemel olan gergin ortamlarda yukarıda bahsedilen özellikleri kullanmasıdır. Konsantrasyonu bozan uyarıları elimine etme gibi önemli özelliklere sahip bir hakem, gergin ortamlarda da soğukkanlılığını koruyup, oyunun tüm kontrolünü elinde tutma becerisine sahip olacaktır (Ratmatpenah 1997).

2.3.2.1. Hakemlerin stres kaynakları

Tablo 1. Stres kaynakları

Genel Stres Kaynakları	Müsabaka Öncesi Stres Kaynakları	Müsabaka Sırası Stres Kaynakları	Müsabaka Sonrası Stres Kaynakları
Kaygı ve endişe	Kaygı ve endişe	Kaygı ve endişe	Kaygı ve endişe
Çevre faktörü	Çevre faktörü	Çevre faktörü	-
Hata yapma korkusu	-	-	-
Güven duygusu	-	-	-
-	Heyecan	Heyecan	-
-	Üzüntü	-	-
-	Fiziksel durum	-	-
-	Uyum	-	-
-	Konsantrasyon	-	-
-	-	İletişim bozukluğu	-
-	-	Adil olma duygusu	-
-	-	-	Gözlemci ve partnerle iletişim
-	-	-	Değerlendirme

Tablo 1'de görülen stres kaynaklarının hakemler tarafından nasıl algılandıklarının açıklamaları aşağıdaki gibidir.

Hakemlerin algıladığı genel stres kaynakları

Kaygı; Maçın önemine bağlı kaygı, partnere bağlı kaygı, yanlış yapma korkusu ile oluşan kaygı ve kendine olan güven eksikliğinden oluşan kaygı.

Endişe; Maçın yönetimi ile ilgili duyulan endişe, partnerle olan uyumdan dolayı duyulan endişe.

Çevre faktörü; Seyirci, antrenör ve oyuncular nedeni ile duyulan kaygı ve endişeler, müsabakanın atmosferinden dolayı hissedilen korku ve kaygılar.

Hata yapma Korkusu; Müsabakanın önemi nedeni ile yaşanan korku, hata karşılığı bir daha maç alamama korkusu, gözlemci veya partnerin etkisi nedeni ile yaşanan korku.

Güven duygusu; Gerek müsabaka çevresi, gerekse partner ve gözlemci açısından kendini güvenden hissetmeme (Ekmekçi 2006).

Müsabaka öncesi stres kaynakları

Kaygı ve Endişe; Müsabaka alamama kaygı ve endişesi, Partnerle olan uyum endişesi, müsabakada hata yapma korkusundan dolayı

Heyecan; Müsabaka ile ilgili duyulan önem veya mutluluk ile ilgili heyecan.

Üzüntü; Daha önce yaşananlardan dolayı aynı takım, partner veya gözlemci ile ilgili duyulan üzüntü.

Çevre Etkisi; Seyirci ve takım ilgilileri (idareci, antrenör veya oyuncu) tarafından hakeme karşı davranışlar. Maçın atmosferi.

Fiziksel durum; Sakatlık ve bunun gibi durumlar, fiziksel açıdan iyi görünme ve yeterli olma.

Uyum; Partnerle yaşanan uyum sorunu ve güven eksikliği.

Konsantrasyon; Maçla ilgili konsantrasyon eksikliği veya aşırı motive olma (Ekmekçi 2006).

Müsabaka sırası stres kaynakları

Heyecan; Müsabakanın atmosferinden kaynaklanan heyecan, müsabakanın önemi ve maç süresinde skorun berabere gitmesi.

Endişe ve Kaygı; Hata yapma korkusu, partner ile çelişkili düdükler çalma endişesi, seyirci, antrenör, oyuncu ve gözlemci tarafından doğru algılanma endişesi.

İletişim bozukluğu; Partnerle, oyuncularla ve antrenörlerle olan iletişim bozukluğu.

Çevre faktörü; Seyirci ve takım ilgilileri (idareci, antrenör veya oyuncu) tarafından hakeme karşı davranışlar. Maçın atmosferi.

Adil olma; Müsabaka sırasında çalınan düdüklerin adil olduğu algısı.

Müsabaka sonrası stres kaynakları

İletişim; Müsabaka sonrası gözlemci ve partnerle olan iletişim.

Değerlendirme; Gözlemci ve medya tarafından değerlendirmede düşük puan veya kötü performans yorumu alma korku ve endişesi.

Yukarıda belirtilen stres kaynaklarını aşağıdaki şema ile daha iyi anlatabiliriz. Hakemlerin müsabaka öncesi sırası ve sonrası ortak stres kaynağı "kaygı ve endişe"dir. Bu kaygı ve endişe hakemlerin müsabakanın yönetimi ile ilgili hissettikleri korkuları içermektedir. Müsabaka öncesi ve sırasında "çevre faktörü ve heyecan" diğer önemli stres kaynakları olarak görülmektedir. Müsabakanın oynandığı yer, seyirciler ve müsabaka

atmosferi hakemi heyecanlandıran, korku ve endişe yaşamasına neden olan faktörlerdir. Özellikle seyirci ve sporcuların hakeme gösterdikleri veya gösterebilecekleri tepkiler ve saldırgan davranışlar stresin asıl nedeni olarak gösterilebilir (Ekmekçi 2006).

Müsabaka öncesi stres kaynakları ile başa çıkma yolları

Kaygı ve Endişe; Çevresindeki kişilerle konuşup bu endişeyi azaltmaya çalışma, Müsabaka ile ilgili olabilecekleri düşünerek planlama yapma, önemli olduğunu hissetme, kendisine güvenildiğini düşünüp telkinde bulunma.

Heyecan; Duygularını başkaları ile paylaşma, kendini önemli hissetme, müsabaka ile ilgili düşünüp planlama yapma, dua etme.

Üzüntü; Hataların ne olduğunu düşünüp ders alma düşüncesi,

Çevre Etkisi; Çevre ile olan iletişimi minimuma indirme (müsabakanın başlama saatinden belirli bir süre önce cep telefonunu kapatma ve müsabaka bitiminden belirli bir süreye kadar telefonu açmama), umursamaz davranma, çevrenin eleştirilerine bakmadan müsabakaya konsantre olma.

Fiziksel durum; Düzenli olarak spor yapma ve formda kalma, müsabakalardan önce iyi çok iyi fiziksel hazırlık yapma (çok iyi ısınma)

Uyum; Partnerle konuşup uyum sağlamaya çalışma, partneri hesaba katmadan kendi işine bakma (Ekmekçi 2006).

Müsabaka sırası stres kaynakları ile başa çıkma yolları

Heyecan; Müsabakaya konsantre olarak başka bir şey düşünmemeye çalışma,

Endişe ve Kaygı; Verdiği kararlarla ilgili partner ve gözlemci ile konuşup onay alma, herkesin hata yapabileceğini düşünme, sakin kalmaya çalışma, kararlı ve tutarlı görünme.

Çevre faktörü; Maça konsantre olup çevreyi umursamama, oyuncu ve antrenörlerin davranışlarına kurallarla karşılık verme, sakin olup olayları değerlendirmeye çalışma,

Müsabaka sonrası stres kaynakları ile başa çıkma yolları

İletişim; Müsabaka sonrası partner, gözlemci ve arkadaş çevresi ile konuşarak rahatlama.

Değerlendirme; Önemli pozisyonlar ve maçın genel durumu ile ilgili gözlemciden, partnerlerden, arkadaşlardan ve medyadan gelen eleştirilerin olumlu yönlerini alma, yorumların gelişim için gerekli olduğunu düşünme (Ekmekçi 2006).

2.3.3. Futbol hakemi olma aşamaları

Futbol hakemi adayında olması gereken özellikler aşağıda belirtilmiştir:

1- En az lise ve dengi okul mezunu olmak ve bunu belgelemek,

2- En az 18, en çok 26 yaşında olmak (En az bir sezon Türkiye Profesyonel Liglerinde oynamış olanlarla, 2 sezon Amatör Liglerde oynamış olanlar için, durumlarını belgelemek koşulu ile en fazla 28 yaşında olmak. Belgelemede, Türkiye Futbol Federasyonu kayıtları esas alınır),

3- Tam teşekküllü hastanenin Dahiliye, Göz, Asabiye, Hariciye, Kulak Burun Boğaz uzmanlarından ``Hakemlik Yapabilir'' onaylı Sağlık Raporu almak,

4- Cumhuriyet Savcılığından Adli Sicil Belgesi almak,

5- Atletik yapıya sahip olmak; erkekler için 1.75 m. 'den, bayanlar için ise, 1.65 m.'den kısa olmamak (MHK 2006).

Kurs açılması ve zamanı: Hakem Yetiştirme Kursları, 1 Eylül -31 Mayıs tarihleri arasında açılır. Hakem Yetiştirme kursu açılması önerisi, aşağıdaki maddelerde belirtilen kural, prensip ve yöntemlere göre yapılır.

Kurs açılmasını gerektiren aday sayısı: Bir ilde Hakem Yetiştirme Kursu açılabilmesi için, en az 25 adayın başvurusu gerekir. Kursiyerlerin otuzu aşkın olması durumunda, her 50 aday için bir sınıf oluşturulur. Kursun başlayacağı gün mevcudun 2/3'ünden az adayın bulunması durumunda, kurs açılmaz. MHK Bölge Eğitim Sorumlusunun ve EPAK 'ın önerisi ile özel koşulları olan yerlerde, gerekli sayının altında aday başvurusu ile de kurs açılmasına karar verilebilir (MHK 2006).

Hakem Yetiştirme Kursları'nın öğretim programı, kurs yerinin özellikleri ve kursiyer sayısı dikkate alınarak EPAK tarafından belirlenir. Kurs Eğitimcisi, EPAK Başkanının onayını almak koşuluyla kurs programında değişiklik yapabilir. Eğitim ve öğretim, MHK-EPAK tarafından düzenlenmiş program esaslarına uygun olarak yapılır. Kurslarda kullanılacak dokümanlar, EPAK denetiminde bölge eğitim sorumlularında bulundurulur.

Teorik Dersler; Hafta içi günlerinde 3 saat / gün, hafta sonları ve tatil günlerinde ise 7 saat / günü geçemez. Kurslarda, %80 oranında devam zorunluluğu vardır.

Öğretim; FİFA tarafından yayınlanmış ve Türkiye Futbol Federasyonu'nca çevirisi yapılan "Uluslararası Futbol Oyun Kuralları" ile Merkez Hakem Kurulu ve EPAK tarafından hazırlanmış video - slayt- asetat ve yayınlar ile Talimat esaslarına göre yapılır.

Türkiye Futbol Federasyonu, Merkez Hakem Kurulu ve EPAK tarafından onaylanmamış veya tavsiye edilmemiş hiçbir doküman, kurslarda yardımcı unsur olarak kullanılamaz.

Adaylar, aşağıda belirtilen sıralama esasına göre sınava tabi tutulurlar. Atletik Teste başarılı olamayanlar, Yazılı Sınava kabul edilmezler. Sınav sonuçlarına itirazlar, Aday Hakemlikleri onaylananların İl Hakem Kurulları'nca açıklanmasını takip eden 7 gün içinde EPAK Başkanlığı'na yazılı olarak yapılır.

Sınav aşamaları: Sınavlar, Hakem Yetiştirme Kursu'nun tamamlanması sonrasında, kursun verildiği merkezde, aşağıdaki prensip ve de kriterlere göre 3 aşamalı olarak yapılır.

Atletik Testlerde Başarı Barajı;

ERKEK 2400 metre..... 12 dakika

BAYAN 2000 metre..... 12 dakika

Atletik testlerde önce adaylar, koşulara katılabileceklerine ilişkin sağlık denetiminden geçirilirler. Sağlık ekibi Atletik Testler süresince test mahallinde hazır bulundurulur.

Mülakat;

Mülakat değerlendirmesi, Adayların Yaş-Tahsil-Kişilik- Fizik Yapı sı göz önüne alınarak 100 puan üzerinden yapılır, 60 ve üzerinde puan alanlar başarılı kabul edilirler.

Yazılı Sınav;

Atletik Testlerde ve Mülakatlarda başarılı olan Adayların katılacağı sınavdır. Bu sınavdaki sorular; Uluslararası Futbol Oyun Kuralları ile Talimatların hakemleri ilgilendiren konularından, test yöntemine göre, MHK-EPAK tarafından hazırlanan çoktan seçmeli sorulardır. Her soru 2 puan değerinde olup, 100 tam puan üzerinden, 60 ve üzeri not alanlar başarılı kabul edilirler. Sınav süresi 50 dakikadır. Kopya çekenler veya buna teşebbüs edenler başarısız olarak değerlendirilir (MHK 2006).

2.3.3.1. Aday hakemlik için gerekli belgeler

Aday Hakem olabilme koşullarını taşıyan ve aşağıdaki belgeleri zamanında tamamlayarak, İl Hakem Kurulu'na teslim edenler, hakem yetiştirme kursuna katılmaya hak kazanırlar. Belgelerde eksiklikleri bulunanlar kursa katılamazlar.

1- Eksiksiz doldurulmuş, imzalı başvuru formu,

2- Noter tasdikli öğrenim belgesi veya öğrenci belgesinin aslı,

3- Noter tasdikli nüfus cüzdan örneği veya vukuatlı nüfus kayıt örneği,

4- Lisans ve / veya kulüp belgesi (26-28 yaş arasındakiler için),

5- 3 Adet vesikalık fotoğraf,

6- Türkiye Futbol Federasyonu tarafından belirlenen kurs katılım ücreti.

Diğer belgeler, kursu başarı ile tamamlayan adayların, saha denemeleri için müracaat etmeleri sırasında tamamlanır (MHK 2006).

2.4. Hakemlerin Değerlendirme Kriterleri

A. Oyun kurallarının uygulanması,yorumlanması ve maçın kontrolü, taktiksel yaklaşım ve maçın yönetimi

Hakemin kuralları uygulamadaki başarısı, müsabakanın olumlu seyrine katkıda bulunacaktır. Faullerin doğru ve tutarlı cezalandırılması, tutma, itme ve çekmelerin değerlendirilmesi, hakem kararlarına itirazın önlenmesi, hakemlerden beklenen uygulamalardır.

- Faulleri doğru ve tutarlı bir şekilde cezalandırıyor mu?

- Kasten elle oynama ile topun ele çarpmasını ayırt edebiliyor mu?

- Ceza alanı yakınındaki serbest vuruşlarda 9,15 m.yi doğru bir şekilde ölçümlüyor mu?

- Her aşamada oyunun kontrolünü elinde bulunduruyor mu?

- Çabuk, açık, inanılır kararlar verebiliyor mu?

- İhlallere göre farklı tonda ve etkili düdük kullanabiliyor mu?

B. Disiplin kontrolü, oyuncuların ve takım yetkililerinin (yedek kulübesi) yönetimi

Her olayı doğru şekilde cezalandırma, kartlarda tutarlılık, prosedüre uygunluk, profesyonel aldatmaların cezalandırılması, ihraç ve penaltıyı gerektiren durumlarda cesaretle uygulama, teknik adamların ihlallerine izin vermeme (MHK 2006).

- Kart göstermede tutarlı davranıyor mu?

- Disiplin uygulamasında dakika ve skordan, kulüp veya oyunculardan etkilenmeden her zaman ve her durumda standart uygulama yapabiliyor mu?

- Kuralları doğru yorumlayarak ihlalin şekline göre disiplin cezalarını doğru uyguluyor mu?

- Kartlarını; sakin, açık ve anlaşılır bir şekilde gösteriyor mu?

- İhlali yapan oyuncuyu doğru tespit ederek kartını gösteriyor mu?

- Gerekmedikçe oyuncularla konuşmaktan ve onlara fiziksel temastan kaçınıyor mu?

- Teknik alandaki; kişilerin ve oyuncuların aşağılayıcı, küçültücü davranışlarını doğru şekilde cezalandırıyor mu?

C. Fiziksel durum/pozisyon alma ve hareketlilik

Hakem, maç süresince iyi yer alabilmeli, pozisyonları yakından takip etmeli

ancak pozisyonun içinde kalmamalı, oyuncuların koşu yolunu tıkamamalı, yan yan, geri geri koşabilmeli, gerektiğinde etkili deparlar atabilmeli, müsabaka sonlarına doğru yorgunluk belirtisi göstermemelidir.

Asıl olan, hakemin bir atlet gibi çok koşması değil, doğru yer almasıdır. Fiziki görüntüsü, koşu stili, kondisyonu, dayanıklılığı da çok önemlidir (MHK 2006).

- Sahada duruşu, yürüyüşü ve koşusu ile mükemmel bir fiziki görüntü veriyor mu?

- Dayanıklı mı? Kondisyonunu maç boyunca etkin bir şekilde kullanabiliyor mu?

- Ani gelişen ataklarda, maç sonunda dahi etkili deparlar atarak uygun yer alıyor mu?

- Oyuncuların koşu yolunu tıkamamaya dikkat ediyor mu?

- Duran toplarda doğru yer alabiliyor mu? (Kale ve köşe vuruşu, serbest vuruşlar, penaltı vuruşu)

- Gerekmedikçe ceza alanına girmemeye dikkat ediyor mu?

- Esnek diyagonal sistemde; topu, oyunu ve yardımcı hakemi sağ tarafına alıyor mu?

D. Yardımcı hakemler ve dördüncü hakem ile işbirliği

Sorumluluk ayrımının doğru yapılması, yardımcı ve dördüncü hakemle göz göze gelme, işaretlerini alma, gerektiğinde resen karar verebilme, yardımcı ve dördüncü hakeme yönelik itirazları etkin biçimde önleme, kritik anlarda gerektiği gibi bilgi alma.

- Yardımcı hakemlerle göz göze gelerek gerekli iletişimi kurabiliyor mu?

- Hakem/yardımcı hakem yetki paylaşımına dikkat ederek gerektiğinde resen kararlar verebiliyor mu?

- Uzak kaldığı ve bir karar veremediği durumlarda yardımcıya zamanında bakarak onun verdiği işarete uyuyor mu?

- Ekibi ile uyum sağlayarak onlardan en üst seviyede verim alabiliyor mu?

E. Kişilik

Hakem, her şeyden önce iyi insan, iyi yönetici izlenimi vermeli, kararlı, tutarlı ve düzeyli bir tavır sergilemelidir.

- Bilgili, tutarlı davranışları, objektif kararları, kural dışı davranışlara izin vermeyen tutumu ile doğal otoriteyi sağlıyor mu?

- Stresli ve zor anlarda paniğe kapılmayarak her durumda doğru kararlar verebiliyor mu?

- Öz güveni var mı?

- Her zaman kontrollü sakin, güvenli mi? Bu tavrını, oyuncu ve diğer görevlilere yansıtıyor mu?

Yardımcı Hakemler

A. Hakeme yardımların doğruluğu (ofsayt, gol, kale ve köşe vuruşları ile taç atışlarında)

- Ofsayt için doğru hiza alıyor mu?

- Ofsayt değerlendirmeleri doğru mu?

- Ofsayt pozisyonundaki oyuncuları, topa vurulduğu an tespit ediyor mu?

- Ofsayt' ı, sondan ikinci savunma oyuncusu hizasından takip edebiliyor mu?

- Ofsayt pozisyonundaki oyuncunun oyuna müdahalesini, rakibe müdahalesi olup olmadığını (Bekle-Gör), dikkatlice değerlendirdikten sonra işaret veriyor mu?

- Ofsayt şüphesi olan durumlarda pozisyonu cesaretle devam ettiriyor mu?

- Hakemin arkasında kalan ve ofsaydı bozan oyuncuları veya ofsayttan gelip topu alan oyuncuları bayrak tutmayan eliyle işaret ediyor mu?

- Kale ve köşe vuruşları ile taç tespitinde hakeme yardımı üst düzeyde mi?

B. İşbirliği (yetki kullanımı ve kişilik)

- Hakemin uzak kaldığı durumlarda yapılan faulü hakeme işaret etmeden önce hakemle göz göze geliyor mu?

- Oyuncuların kavga etmesini önlemek düşüncesiyle önünde meydana gelen olaylarda oyun alanına girerek zamanında müdahale ediyor mu?

- Hakemin bariz yanlış kararlarına doğru şekilde ve zamanında müdahale ederek bir hatanın meydana gelmesini önlüyor mu?

- Hakemin görüş alanı dışındaki şiddetli hareketleri hakeme zamanında bildiriyor mu?

- Hakemin uzak kaldığı durumlarda ihlalin ceza alanında olup olmadığı konusunda gereken işareti zamanında ve talimatlara uygun bir şekilde veriyor mu?

- Elle yapılan müdahaleleri hakeme işaret edebiliyor mu?

- Özgüveni tam mı, verdiği kararların arkasında durabiliyor mu?

- Stresli ve zor anlarda paniğe kapılmayarak doğru kararlar verebiliyor mu?

- Seyircilerden, oyunculardan ve teknik alandan gelen baskı ve itirazlardan etkilenmiyor mu?

C. Yer alma hareketlilik ve işaretlerin doğruluğu

- Yaptığı işi önemseyerek motivasyonunu ve konsantrasyonunu oyun sonuna kadar muhafaza edebiliyor mu?

- Hakemin resen verdiği kararlarından etkilenmiyor mu?

- Gerekli bilgileri kaydederek, gerektiğinde hakeme teyit ettiriyor mu?

- Hakem / Yardımcı Hakem sorumluluk ayrımına dikkat ediyor mu?

- İşaretleri; zamanında, açık ve anlaşılır bir şekilde verebiliyor mu?

- FİFA ve MHK talimatlarına uygun işaretler kullanıyor mu?

- Yan yan ve geri koşmada, ani duruş ve dönüşlerde gerekli esneklik ve manevra yeteneğine sahip mi?

Dördüncü Hakem Genel Değerlendirme

- Maç öncesi, maç sırası ve maç sonrasında görevini yerine getirdi mi?

- Oyuncu değişikliklerini kuralın öngördüğü prosedüre uygun olarak yerine getirilmesini sağlıyor mu?

- Hakemin ve yardımcı hakemlerin görüş alanı dışında meydana gelen şiddetli hareketleri hakeme bildiriyor mu?

- Yanlış oyuncuya kart gösterilmesi, ikinci ihtarı alan oyuncunun oyundan çıkarılmaması, kırmızı kartın ihlali yapan oyuncu yerine yanlışlıkla bir başka oyuncuya gösterilmesi gibi hatalarında hakemi uyarıyor mu?

- Oyunculardan ve teknik alandan gelen baskı ve itirazları zamanında önlüyor mu?

- Otoritesi gerçekçi mi? (MHK 2006).

Tablo 2. Sayısal not değerlendirme çizelgesi

SAYISAL NOT DEĞERLENDİRME ÇİZELGESİ	
9.0 – 10	**Mükemmel performans** (eksiksiz)
8.5 – 8.9	**Çok iyi** (çok beğenilen performans)
8.0 – 8.4	**İyi** (verimli performans)
7.5 – 7.9	**Tatmin edici** (geliştirilmesi gereken noktalar var)
7.0 – 7.4	**Vasat performans** (beklentilerin altında)
6.0 – 6.9	**Zayıf performans** (oldukça yetersiz)
5.0 – 5.9	**Çok zayıf performans** (kabul edilemez)

2.5. Karar Verme

En genel anlamıyla karar verme bir bireyi erişmeye çalıştığı hedefe götürmesi düşünülen çeşitli yollardan birini seçme işlemidir (Kuzgun 1988).

Karar verme, belli bir eylem biçimine adapte olmaktır. Ne kadar küçük boyutlu olursa olsun, mantıklı, duygusal bir taahhüt altına girmektir (Çimen 1999).

Diğer bir tanımda ise; karar verme, birden fazla boyutlu olan olay veya olayların varolduğu durumlarda seçim yapmaktır. Olay veya olayların boyutlarının artması durumunda karar verme güç, zaman alıcı ve pahalı bir işlem olabilir (Bağırkan 1983).

Kişinin yerinde ve doğru kararlar verebilmesi, önce seçenekleri doğru algılayabilmesini ve daha sonra da kendi gereksinimleri ile seçenekler arasındaki ilişkiyi kurabilmesini gerektirir (Bakırcıoğlu 2000).

Kişinin bir çok seçenek arasından güvenli bir şekilde karar vermesi için bir takım girişimlerde bulunması gerekmektedir. Bu girişimler arasında;

1. Konuyla ilgili eksiksiz ve doğru bilgi toplamak,
2. Seçenekleri anlaşılır hale getirmek,
3. Seçenekler arasında bir uzlaşma sağlamak,
4. Kesin olmayan durumlar (belirsizlikler) ve risklerle yaşamayı öğrenmek,
5. Bireyin karara doğrudan kendisinin katılması,
6. Bireyin karar verirken deneyim ve tecrübelerini kullanması,
7. Kararın getireceği olumlu yada olumsuz sonuçların bireyin benlik yapısına uygun olması sayılabilir (Carney ve Wells 1995).

Bireyler herhangi bir durum için karar verirken bir takım stratejiler kullanırlar. Bu stratejiler bireylerin yaşlarına ve cinsiyetlerine göre değişmektedir. Zira yaş ilerledikçe bireylerin bilgi ve deneyimleri artmakta ve giderek daha mantıklı, planlı ve sorumluluk alarak karar durumuna yaklaşmaktadırlar. Bununla birlikte cinsiyet açısından karar verme stratejilerinde farklılaşmalar görülmektedir (Kuzgun 2000).

2.5.1. Karar verme süreci

Bir sorunun çözümüne ilişkin olası yollardan en uygun olanının seçilmesi, karar verme süreci olarak tanımlanır. Herhangi bir konuda karar verme yönetimin özüdür, esasıdır. Yönetim sürecinin niteliği karar verme tarafından belirlenir. Yönetim sürecinin tüm diğer nitelikleri karar vermeye bağlıdır, karar verme ile örülmüş, bütünleşmiştir, karar verme için vardır (Aydın 1994). Simon'a göre karar yönetimin kalbi ve diğer süreçlerin eksenidir (Kaya 1991).

İyi alınmış kararlar başarılı yönetimin kalbidir. En iyi karar en iyi bilgilendirilmiş karardır. Bundan kastımız, bir karar almadan önce mevcut seçenekler ve muhtelif sonuçları üzerine adam akıllı düşünmüş olmanızdır. Böylesi bir karar almak ise, zengin düşünebilme yeteneği gerektirir. Körü körüne gitmekten ziyade bir şeyi başka bir şeye tercih etme becerimiz, yani karar alma becerisi, insan olduğumuzu hissettiren belirleyici faktörlerden biridir (Çimen 1999).

Her örgüt etkili olabilmek için karar verme yeteneğine sahip olmak zorundadır. Bir örgütte kararlar değişik yollarla verilebilir. Örneğin; lider tarafından, grup tarafından, örgütü dışarıdan etkileyen gruplar tarafından vb. Kararın nasıl ve kimler tarafından alındığı örgüt çalışanlarının başarısı için önemlidir (Aydın 1994). Karar verme zihinsel bir süreç olup, örgütte herhangi bir işi, bir eylemi yapmadan önce gelir. Hiçbir örgütsel eylem karar vermeden yapılamaz (Kaya 1991).

Karar, örgütün karşılaştığı bir sorunun çözümü için bu sorunla ilgili bir kollektif girişimi biçimlendirip harekete geçiren bir araçtır, örgütteki bireyler arasında bir etkileşme biçimidir. Kısacası, örgütlerde karar vermenin, çeşitli ilişkileri, etkileşimleri, bildirişmeleri içine alan toplumsal bir süreç olduğu söylenebilir (Onaran 1971).

Hukuksal bakımdan karar süreci yöneticinin önündeki olayı sınıflandırması ve ona göre hangi yaptırıma uyacağını bulmasıdır. Yaptırımlar ile olaylar arasında uygunluğun devamlı olarak incelenmesi, sınıflandırmanın açıklanması ve denenmesi bakımından da yararlıdır. Yönetim kararlarının hukuksal bakımdan doğruluk derecesi yaptırımların olaya yakınlığı ve yöneticinin tarafsızlığı ile doğru orantılıdır. Çeşitli yararlar ne kadar açık ve bunları dengeleştirecek güç ne kadar değişmez olursa, karar da o derece hukuksal olur (Bursalıoğlu 1987).

Karar vermeye katılımın sağlanması yolu ile çeşitli yararlar elde edilebilir. Seçeneklerin ve olası sonuçların grupça tartışılması ile daha sağlıklı bir karar verilebilir. Verilen kararların anlaşılmasında, benimsenmesinde ve etkili bir biçimde uygulanmaya konmasında da karara katılma önemli rol oynar. Öte yandan, karara katılma örgüt üyesinin örgütsel ve kuramsal amaç ve programlarla özdeşleştirilmesine yardım eder. Sağlıklı bir katılım gerçekleştikçe denetime daha az gereksinim duyulur (Aydın 1994).

Karar süreci örgütte değişiklik yapmak, bir çatışmayı önlemek veya çözmek, örgüt üyelerini etkilemek amacıyla kullanılır (Bursalıoğlu 1987).

İyi bir kararda şu özellikler bulunmalıdır:

- İyi bir karar, örgütün amaçlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.
- Etkili, yani sorun çözücü, rahatsızlık veren etkenleri ortadan kaldırıcı ve beklenen

sonuçlara götürücü nitelikte olmalıdır.

- Rasyonel (verimli) olmalıdır.
- Hukuki ve yönetimsel mevzuata uygun olmalıdır.
- İyi bir karar, açık, kesin ve özellikle uygulayıcıların kolaylıkla anlayabileceği nitelikte olmalıdır (Gürsel 1997).

2.5.1.1. Karar verme sürecini sınırlayan etkenler

Bir örgütte eylemi etkileyen her türlü yargı karar niteliğindedir. Bu etkinin derecesi çözüm alternatiflerinin dikkatle değerlendirilmesi ve en uygun olanının seçilmesine bağlıdır. Bu bağlamda karar sürecini sınırlayan etkenler, biyolojik, psikolojik ve sosyolojiktir (Taymaz 2000).

Karar verme davranışını, bireylerin algılama, güdülenme, kavrama gibi psikolojik özellikleriyle, bireyler arası ilişkiler ve etkileşimler, başka bir deyişle, onların örgütte gruplar içinde bulunmalarından doğan özellikler etkiler. Örgütteki haberleşme ağının, karar için gerekli bilgilerin örgüt içindeki akışının, bunun yanında, karar verenlerin örgütte bulundukları yerin, dolayısıyla örgütün hiyerarşik yapısının, otorite ilişkilerinin, işbölümü ve uzmanlaşmanın da karar vermeye etkileri vardır. Örgütün çevresiyle sürekli alış-verişte bulunan toplumsal bir sistem olmasıyla, örgütün iktisadi, toplumsal, siyasal, fiziki çevresi de karar verme davranışını etkileyecektir (Onaran 1971).

Karar verme sürecini sınırlayan etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz (Taymaz 2000):

- Amaçların iyi tanımlanmaması.
- Sorunun anlaşılmaması.
- Bilgi ve seçeneklerin yetersizliği.
- Seçeneklerin sübjektif değerlendirilmesi.
- Örnek izleme alışkanlığı.
- Zamanın sınırlı olması.
- Kişisel seçmeler-duygusallık.
- Beklenmedik sonuçlar.
- Sorumluluğu belirleme güçlüğü.
- Yetkinin patolojileri (Katılmama, gizlilik, güvensizlik, karışma, çatışma, korku)
- Bireyler ve gruplar.
- Örgütün yapısı.
- Örgütün çevresi.

2.5.2. Karar verme stilleri

Karar verme durumunda kullanılan stratejiler daha önceden planlanarak uygulanabildiği gibi, karar verme durumuyla yüzleşildiği anda da belirlenebilmektedir. Bazı stratejilerin birbiriyle birleşik olarak kullanılması da mümkündür (Ersever 1996).

Dinklage (1996) tarafından ilk olarak isimlendirilen ve daha sonra bir çok araştırmanın yapıldığı bazı farklı karar verme stilleri aşağıdaki gibidir (Kesici 2002).

İçtepisel karar vericiler: Seçenekler üzerinde yeterince düşünülmeden, içten gelindiği gibi karar verme.

Kaderci karar vericiler: Bu kişiler karar vermedeki kararlılıklarını çevresel olay veya koşullara ya da kaderlerine bırakırlar.

Boyun eğici karar vericiler: Bu kişiler kendi kararlarını verirken diğer kişilerin planları ile hareket etmek isterler.

Erteleyici karar vericiler: Bireyin problemle ilgili yaklaşma biçimini ve düşüncelerini ertelemesi.

Kararsız karar vericiler: Verdiği kararı değiştirmek isteme, hiçbir karardan memnun olmama.

Mantıklı karar vericiler: Bu stili benimseyen kişiler, biliş ve duygu arasında bazı dengelemeler ile akılcı bir yaklaşımı temel alırlar.

Donup kalarak karar vericiler: Bu bireyler kararın sorunluluğunu kabul ederler fakat karara yaklaşma güçlen çok fazla olmaz.

Gerçekten kaçan karar vericiler: Bireyin bir karardan kaçınması ya da bir cevap vermede araştırmadan sapmasıdır.

Riske girmek istemeyen karar vericiler: Bu stratejide karar veren bireyler, risk düzeyi en düşük olanların kavranması ile alternatifleri sürekli olarak eleyerek hareket ederler.

Bağımsız karar vericiler : Bireyin bir karar verirken kimseden etkilenmemesidir.

Kaçıngan karar verme: Karar verme durumunda bireyin karar vermemek için karardan uzaklaşmasıdır. Kaçıngan karar verme stiline sahip bireyler, karar verme sorumluluğundan kaçma eğilimi gösterirler (Kuzgun 2000).

Akılcı karar verme stili: Karar verme durumunda, bireylerin karar vermesi gereken durumla ilgili araştırma ve inceleme yaparak duruma en uygun alternatifi seçmesidir. Akılcı karar verme stiline sahip bireyler, daha dikkatli bir tutum sergilerler (Avşaroğlu 2007).

2.6. Sporda Karar Verme

Karar verme işlemi ile karşı karşıya kalındığında olası tüm seçeneklerin, her bir seçeneğin özelliklerinin ve olası sonuçlarının eş zamanlı olarak değerlendirilmesi çoğu zaman olanaklı değildir. Bu nedenle bu işlemler belli bir sıralamaya göre yapılır. İşlemlerin sıralaması da kararlarda derin etkiler yaratabilir (Newell ve Ark. 2004).

Karar verme sürecinin gerçekleşmesi için oluşan eyleme katılan pek çok temel bilişsel mekanizma vardır. Özel olarak bir problem sunulduğunda en önemli özellikler belirlenir, önceki bilgiler bellekten geri çağırılır ve bu bilginin anlamlı bir organizasyonu gerçekleştirilir. Diğer bilgi kaynakları da değerlendirilir, bütünleştirilir ve karar verilir. Bunun için bir sporcunun karar verme performansı ile ilişkili bilisel süreçlerin araştırılması duygu, algı, hafıza, konsantrasyon, genel yetenek ve problem çözme gibi faktörlere değinilmesi gereklidir. Biliş ile ilgili bu bilgi, iki temel varsayım ile ilişkilidir (Tenenbaum ve Eli 1993) ;

1- Her atletik eylem, sporcunun verdiği kararın niteliğini etkileyen bilisel süreçler gerektirir.

2- Bu süreçleri tespit etmek, değerlendirmek ve bir dereceye kadar etkilemek mümkündür.

Atletik görevler dinamik, karmaşık ve bir noktaya kadar da risk gerektiren durumlar olarak tanımlanabilir. Atletik görevler genellikle kesin olmayan ve örneğin sporcunun stres altında problem çözmesinin beklendiği ortamlarda yerine getirilir. Bu çerçevede 5 nokta tespit edilebilir. Bunlar; bellek (kısa ve uzun süreli), bilisel üsluplar, düşünme yeteneği, dikkat ve konsantrasyon ile deneyimdir. Bu görevlerde kararlar bir ardışıklık içererek verilir, görev özellikleri zaman içerisinde ya bağımsız olarak ya da önceki kararlara bağlı olarak değişiklik gösterebilir; uygun bilgi daha önceki kararların sonuçlarına bağlı olabilir ve tüm kararların amaçlanan anlamlarına gelecekte erişilebilir. Bu tanıma göre atletik görevler karar vermeyi gerektiren dinamik bir yapıya sahiptir. Örneğin bir antrenör sporcularının en iyi sportif performansa ulaşmasını sağlamak ve sporcusunu desteklemek için sporcusunun yarışma sırasındaki motor davranışlarını sıkça değerlendirir. Sportif yetenek fazla bilginin kısa zamanda işlenmesini gerektirir. Dolayısıyla sporcu, sürekli olarak karar verme durumuyla karşı karşıya gelir.

Bir yarışma ortamında sporcunun anlamlı çevresel bilgi ile aldatıcı bilgiyi birbirinden ayırt etmesi gerekmektedir. O halde sporcunun karar vermesi ve bir sonra yapacağı eylem, sinyal/ses oranına bağlıdır (Tenenbaum ve Eli 1993).

2.7. Futbol Hakemliğinde Karar Verme

Bilginin % 85'lik kısmı görerek elde edilmektedir ve bu şekilde direkt bir görüşle olayın farkına varan hakem çok kısa bir zaman dilimi içerisinde karar vermek durumundadır. Kısaca hakem uyarıcıyı seçerek algılar, analiz eder, kategorilere ayıdır, kıyaslama yapar ve daha sonra bu uyarana en uygun tepkiyi verir (Cel 1994).

Karar vermedeki önemli konulardan birisi de hakemin karar verme şekliyle ilgilidir.

Karar verme becerisinin anahtarı; kararı kimin, ne zaman ve nasıl vermesi gerektiğini bilmektir. Geleneksel olarak, yönetici ve liderler kararları tek başlarına alma ve yerine getirme yetkisini üzerlerine almışlardır (Yarmalı 2000).

Willis ve Campbell (1992) "Karar vermek bilişsel ve önemli bir süreçtir" demiştir. Müsabaka anında pozisyon gereği verilecek kararda yetkili tek kişi hakemdir. Karar sporcular tarafından da alındığı için, bu karara sahip çıkma, onu benimseme söz konusudur (Tiryaki 2000).

Trudel ve Bloom'a göre (1995), karar verme eylemi sırasında içinde bulunulan durum hakem için önemli olabilir. Örneğin buz hokeyi penaltı kararlarını değerlendirdikleri çalışmalarında Trudel ve arkadaşları, antrenör ve oyunculara nazaran hakemlerin olayın olduğu ana daha fazla önem verdikleri sonucuna varmışlardır. Gilbert ve arkadaşları (1995) ise bu bulguyu doğrulayan çalışmalarında, hem oyunun skorunun hem de kalan zamanın hakemin verdiği penaltı kararını etkilediği görüsünü savunmuşlardır (Macmahon 1999).

Sportif ortamlardaki durumlar düşünüldüğünde pek çok durum anlıktır ve yenidir. Bu durum sportif hakemliklerde de böyledir. Rasmussen'in (1993), yaklaşımının hakemlikle ilişkili bir değerlendirmesi yapılabilir. Hakemlerin süre baskısı ve çok fazla uyaran ile karşı karşıya kaldıklarını ve spor hakemliğinin her zaman çabuk bilgi işlemleme gerektirdiğini düşünürsek, kararlar genellikle sinyallerin farkına varılması ve deneyimle kazanılan ipucu değerlendirmeleri ile verilir.

Rasmussen'e göre, deneyimsiz hakemler daha çok öncelikli olarak kural ve bilgi temelli davranışlar sergilerken, deneyimli hakemler yetenek ve kural temelli davranışları daha çok sergilerler (Macmahon 1999).

Günümüz profesyonel futbol seviyesinde hakemlik yapmak, profesyonel kararlar alabilmekle mümkündür, hatta bazen karar verirken risk alman bile gerekebilir (Collina 2004).

Vautrot (2002)' a göre hakemlik insan davranışlarını futbol oyun kurallarının belirlediği sınırlar içerisinde idare edebilme sanatıdır. Hakemlik bir sanattır. Ne bir bilim, ne bir yargıçlık ne de polislik bir iştir. Bir liderlik gerektirir (Çoban 2004).

Futbol hakemleri, bağlı bulunduğu üst kurulun kendisine belirlediği kurallar çerçevesinde müsabakayı yönetirken; bazı istisnai pozisyonlarda kendi kanaati ve yaratıcılığı çerçevesinde en doğru kararı vermelidir. Tozoğlu (2003)' nun da dediği gibi çok az sayıda insan yaratıcı, oluşturucu veya meydana çıkarıcıdır. Bu insanlar aktif katılarak gerçekten o işe kendilerini verirler ve yaratıcılıklarını ortaya koyarlar.

Futbol hakeminin karar verme özelliğini şu sözle verebiliriz: Lider takımın rehberidir, kuralları değildir. O rotanın şemasını verir, yön verir, çevresini sosyal ve psikolojik yönden geliştirir (Martens 1987). Buradan da anlaşılıyor ki triosuna liderlik yapan hakem, verdiği kararla da tüm müsabakaya yön vererek çevrenin kontrolünü sağlamaktadır.

Güçlü bir kondisyon, yoğun bir konsantrasyon, sağlıklı bir beden, saha içi ve saha dışı zorluklarla mücadele edebilecek sağlam bir kişilik taşıma zorunluluğu bulunan hakemlerin sorumluluğu üst düzeydedir. Öncelikle örnek bir karakter, içinde yaşadığı toplumun üst değerleri ile tanınma, topluma yararlı olma hazzını taşıyan, yönetici kimliğini ortaya koyabilen lider bir insan olmak zorundadır (Tokat 2004). Bütün bu sorumlulukları taşıyan bir futbol hakeminin; aynı değerlerle yoğrulmuş, futbolcu, taraftar ve yöneticilerle birlikte topluma yapacağı katkı büyüktür.

FİFA, yardımcı ve dördüncü hakemlerin sorumluluklarını artırırken; hakemi de ön plana çıkarmış, "Oyuncular saldırgan, hakaret edici veya küfürlü bir şekilde konuşursa veya jest ve el kol hareketleri yaparsa kırmızı kart gösterilip oyundan ihraç edilecektir" diyerek oyuncuların tavırlarında daha saygılı olmalarını zorunlu kılmıştır. Bir diğer konu hakemin ikili mücadelelerde yapacağı yorumdur. Sert bir oyun olan futbolda, rakibe vuruşlarda, rakibin sağlığını tehdit eder nitelikteki hareketlerde, rakip oyuncu için risk taşıyan kayarak yapılan müdahalelerde hakem anında oyuna ağırlığını koyarak gerekli cezayı vermelidir (Çetiner 2000).

Spor hakemlerinin karar verme süreçleri çok kısa olduğu gibi aynı zamanda sıklıkta içerir. Hakemlerin baskı ortamında dikkat ve konsantrasyonlarının maksimum düzeyde

olması şarttır. Örneğin 1986 Dünya kupasındaki incelemeler sonucunda çeyrek final ve sonrasında oynanan 16 müsabakada görev yapmış olan futbol hakemlerinin 2167 karar verdikleri saptanmıştır. Bunun anlamı da dakikada 1.6 karar, yani her 40 saniyede 1 karardır. Arka arkaya ve çok kısa zaman dilimi içerisinde karar verilmesi gerekliliği hakemin karar verme sürecindeki dikkat ve konsantrasyona olan gereksinimini yansıtmaktadır (Evans ve Bellon 2000).

Karar vermede önemli diğer bir nokta da deneyim unsurudur. Motor performansın pek çok aşamasında deneyimli ve deneyimsiz olmanın farklılıkları vardır. Bu farklılıklar yeterli biçimde anlaşılamamıştır. Pek çok araştırma deneyimli olan kişileri deneyimsiz olanlardan farklı kılan motor-algısal etkenleri açıklamak için motor davranışa ve bilişsel-psikolojik davranışa odaklanmıştır. Dikkate odaklanmış olan bilgi-işlem modellerinden birinin sonuçları deneyimli olan kişilerin kendilerine sunulan bilginin daha fazla farkında olduklarını ve deneyimsizlere göre sunulan bilgiyi daha etkili bir şekilde kullandıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu dikkat yeteneği, deneyimli olanların deneyimsiz olanların aksine performans ile ilişkili gerekli bilgiyi nasıl analiz ettiğini açıklayabilir. Algısal mekanizmanın işlevi çevresel bilgiyi tanımlamak ve ona anlam vermektir. Bilgiyi tanımladıktan sonra, algısal mekanizma seçici dikkat ile algılanan ve gerçekleştirilecek performans ile ilişkili bilginin çoğunluğunu kontrol eder ve ilgisiz bilgiyi değerlendirmeye almaz. Bu noktada birey ne kadar deneyimli ise, bu işlemin tanımlanması da o kadar hızlı ve etkili olur. Algısal motor işlemler bireyin geçmiş deneyimlerine dayanmaktadır (Tenenbaum ve Eli 1993).

3. MATERYAL ve METOT

3.1. Materyal

Bu çalışmanın evrenini Türkiye futbol liglerinde görev alan; FİFA, FİFA yardımcı, Süper lig, Süper lig yardımcı, A klasman, B klasman, C klasman, C klasman yardımcı, Bayan ve İl hakemleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise bu evrenden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan; 1 FİFA, 1 FİFA yardımcı, 15 süper lig, 15 süper lig yardımcı, 19 A klasman, 30 B klasman, 40 C klasman, 61 C klasman yardımcı, 110 il hakemi ve 30 bayan hakem oluşturmaktır.

Bu çalışmada futbol hakemlerine, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış olan "Melbourne karar verme ölçeği I-II" uygulanmıştır.

Melbourne Karar Verme Ölçeği

Orijinali Mann ve Diğ. (1998) tarafından geliştirilmiş olan Melbourne Karar Verme Ölçeğini, (Melbourne Decision Making Questionary) Deniz (2004), Türkçe'ye uyarlayarak geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmıştır.

Melbourne Karar Verme Ölçeği iki kısma ayrılmaktadır. I. kısım: **Karar vermede özsaygıyı** (kendine güven) belirlemeyi amaçlamaktadır. Altı maddeden oluşmakta ve üç maddesi düz, üç maddesi ters yönde puanlanmaktadır. Puanlama maddelere verilen "Doğru" yanıtı 2 puan, "Bazen Doğru" yanıtı 1 puan, "Doğru Değil" yanıtı 0 puan şeklinde yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 12'dir. Yüksek puanlar karar vermede özsaygının yüksek olduğunun göstergesidir. II. Kısım ise 22 maddeden oluşmakta ve karar verme stillerini ölçmektedir. Dört alt faktörü bulunmaktadır (Deniz 2004).

1. Dikkatli Karar Verme Stili: Bireyin karar vermeden önce özenle gerekli bilgiyi araması ve alternatifleri dikkatlice değerlendirdikten sonra seçim yapma durumudur. Bu faktör altı madde (2, 4, 6, 8, 12, 16) ile ifade edilmiştir.

2. Kaçıngan Karar Verme Stili: Bireyin karar vermekten kaçınması, kararları başkalarına bırakma eğiliminde olması ve böylece sorumluluğu bir başkasına devrederek karar vermekten kurtulmaya çalışma durumudur. Bu faktör altı madde (3, 9, 11, 14, 17, 19) ile ifade edilmiştir.

3. Erteleyici Karar Verme Stili: Bireyin kararı geçerli bir neden olmaksızın sürekli erteleme, geciktirme ve sürüncemede bırakma durumudur. Bu faktör, beş madde (5, 7, 10, 18, 21) ile ifade edilmiştir.

4. Panik Karar Verme Stili: Bireyin bir karar durumu ile karşı karşıya kaldığında, kendini zaman baskısı altında hissederek aceleci davranışlar sergileyip çabuk çözümlere ulaşma çabası durumudur. Bu faktör, beş madde (1, 13, 15, 20, 22) ile ifade edilmiştir.

Melbourne Karar Verme Ölçeğinin Güvenirliği

Melbourne Karar Verme Ölçeğinin (MKVÖ I-II) güvenirliğini Deniz (2004), testin tekrarı ve iç tutarlık yöntemleriyle ayrı ayrı hesaplamıştır. Testin tekrarı yöntemi ile MKVÖ I-II 56 üniversite öğrencisine üç hafta ara ile iki kez uygulamış, testin tekrarı yöntemi ile alt ölçeklerden elde edilen güvenilirlik katsayıları r=.68 ile r=.87 arasında değiştiğini hesaplamıştır.

Ölçeğin iç tutarlılık hesaplamasında Deniz (2004), madde analizi yapmış, analiz sonucunda ölçeklerde yer alan toplam 28 maddenin, 26'sının madde toplam korelasyonları .33'ün üstünde; diğer iki maddenin, madde toplam korelasyonu ise .26 ve .27 olarak bulmuştur. 154 üniversite öğrencisine uygulanan MKVÖ I-II'nin iç tutarlılık katsayıları; Karar vermede özsaygı .72, dikkatli .80, Kaçıngan .78, Erteleyici.65, Panik .71 şeklinde hesaplamıştır.

Melbourne Karar Verme Ölçeğinin Geçerliği

MKVÖ I-II geçerlik çalışmalarını Deniz (2004), kapsam geçerliği ve benzer ölçekler geçerliği yöntemi kullanarak gerçekleştirmiş, kapsam geçerliğinde, uzman görüşüne başvurmuştur. Benzer ölçekler geçerliğini Kuzgun (1992), tarafından geliştirilen Karar Stratejileri Ölçeği ile yapılmış, öğrencilere Melbourne Karar Verme Ölçeği I-II ve Karar Stratejileri Ölçeği birlikte uygulamıştır. MKVÖ I-II'nin alt ölçekleri ile KSÖ'nin alt ölçekleri arasındaki korelasyon katsayılarının .15 ile .71 arasında değiştiğini hesaplamıştır.

3.2. Metot

Verilerin toplanması,

Verileri toplamak amacı ile daha önce tesadüfi olarak belirlenen örneklem grubundaki; FİFA, FİFA yardımcı, Süper lig, Süper lig yardımcı, A klasman, B klasman, C klasman, C klasman yardımcı, Bayan ve İl hakemlerine yönelik ölçeklerin uygulanacağı

zaman ve saat belirlenmiştir. Kararlaştırılan saatlerde Melbourne Karar Verme Ölçeği, uygulanmıştır.

3.2.1. Test Protokolü

Veri toplama işi başlamadan önce hakemlere, ölçeklerle ilgili yönergeler okunmuş ve uygulama ile ilgili gerekebilecek bilgiler sunulmuştur. Uygulama sonunda ölçek toplanmış ve sıraya göre tasnif edilmiştir.

3.3. İstatistiksel Analiz

Verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 10.0 istatistik paket program kullanılmıştır. Normallik sınamasına göre, normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerden bağımsız gruplarda t testi, normal dağılım göstermeyen veriler için nonparametrik testlerden Kruskal Wallis H testi ve Mann Withney U testleri kullanılmıştır. Varyans homojenliğine göre ise Post Hoc Multiple Comparisions testlerinden Tamhane ve Tukey testleri kullanılmıştır. Bu çalışmada hata düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmaya katılan 322 hakeme; klasmanları ve bazı değişkenlerle, karar verme stilleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla "Melbourne karar verme ölçeği I-II" uygulanmıştır.

Tablo 3. Karar verme ile ilgili değişkenlerin yaş, meslek, gelir düzeyi ve örgenim durumu bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler		Chi-Square	df	P
YAŞ	Özsaygı	8,506	4	0,075
	Dikkatli	8,125	4	0,087
	Kaçıngan	19,445	4	0,001
	Erteleyici	4,715	4	0,318
	Panik	5,484	4	0,241
MESLEK	Özsaygı	16,158	5	0,006
	Dikkatli	24,063	5	0,001
	Kaçıngan	19,209	5	0,002
	Erteleyici	8,606	5	0,126
	Panik	10,356	5	0,066
GELİR DÜZEYİ	Özsaygı	16,502	4	0,002
	Dikkatli	21,471	4	0,001
	Kaçıngan	28,405	4	0,001
	Erteleyici	8,070	4	0,089
	Panik	5,005	4	0,287
ÖĞRENİM DURUMU	Özsaygı	7,932	5	0,160
	Dikkatli	4,519	5	0,477
	Kaçıngan	13,160	5	0,022
	Erteleyici	8,288	5	0,141
	Panik	3,497	5	0,624

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerine ilişkin alt boyutlarından kaçınganlık durumu yaş ve öğrenim bakımından; özsaygı, dikkatli, kaçıngan durumu meslek ve gelir düzeyi bakımından karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($P<0,05$). Diğer karşılaştırmalarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$).

Ayrıca araştırmada karar verme ile ilgili değişkenlerin; klasman, medeni durum, futbol oynayıp oynamadığı, ailede hakem olup olmadığı ve taraftar baskısına göre ilişkileri aşağıda numaraları verilen tablolarda karşılaştırılmıştır.

Değişkenler	**Tablo no**
HAKEMLERİN KLASMANI	13-14-15
MEDENİ DURUM	12
FUTBOL OYNAYIP OYNAMADIĞI	16
AİLEDE HAKEM OLUP OLMADIĞI	17
TARAFTAR BASKISI	18

Tablo 4. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun yaş değişkeni bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Yaş	(J) Yaş	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	P
KAÇINGAN	18-25	26-30	,81	0,23	0,003
		31-35	,71	0,28	0,059
		36-40	1,66	0,52	0,008
	26-30	18-25	-,81	0,23	0,003
		31-35	-,10	0,30	0,988
		36-40	,85	0,53	0,375
	31-35	18-25	-,71	0,28	0,059
		26-30	,10	0,30	0,988
		36-40	,95	0,56	0,315
	36-40	18-25	-1,66	0,52	0,008
		26-30	-,85	0,53	0,375
		31-35	-,95	0,56	0,315

Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun yaş değişkeni bakımından karşılaştırılmasında 18-25 yaş hakemler ile 26-30 yaş ve 36-40 yaş hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda ise 18-25 yaş hakemlerin kaçıngan puanları 26-30 yaş ve 36-40 yaş hakemlerin kaçıngan puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise kaçıngan puanları bakımından yaşlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 4).

Tablo 5. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı alt boyutunun meslek değişkeni bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Meslek	(J) Meslek	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	P
ÖZSAYGI	İşçi	Serbest	-1,22	0,38	0,001
		Memur	-1,52	0,38	0,001
		Öğretmen	-1,65	0,36	0,001
		Akademisyen	-,59	0,56	0,294
		Diğer	-1,47	0,35	0,001
	Serbest	İşçi	1,22	0,38	0,001
		Memur	-,30	0,25	0,243
		Öğretmen	-,43	0,23	0,062
		Akademisyen	,63	0,49	0,196
		Diğer	-,25	0,20	0,215
	Memur	İşçi	1,52	0,38	0,001
		Serbest	,30	0,25	0,243
		Öğretmen	-,13	0,24	0,587
		Akademisyen	,93	0,49	0,060
		Diğer	,04	0,21	0,817
	Öğretmen	İşçi	1,65	0,36	0,001
		Serbest	,43	0,23	0,062
		Memur	,13	0,24	0,587
		Akademisyen	1,06	0,48	0,028
		Diğer	,18	0,18	0,318
	Akademisyen	İşçi	,59	0,56	0,294
		Serbest	-,63	0,49	0,196
		Memur	-,93	0,49	0,060
		Öğretmen	-1,06	0,48	0,028
		Diğer	-,88	0,47	0,060
	Diğer	İşçi	1,47	0,35	0,001
		Serbest	,25	0,20	0,215
		Memur	-4,88	0,21	0,817
		Öğretmen	-,18	0,18	0,318
		Akademisyen	,88	0,47	0,060

Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı alt boyutunun meslek değişkeni bakımından karşılaştırılmasında işçi hakemler ile serbest meslek, memur, diğer meslek mensupları hakemler ve öğretmen hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Aynı zamanda öğretmenler ile akademisyenler arasında da özsaygı bakımından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda ise işçi hakemlerin özsaygı puanları serbest meslek, memur, diğer meslek mensupları hakemler ve öğretmen hakemlerin özsaygı puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Öğretmen hakemlerin özsaygı puanlarının da akademisyen hakemlerin özsaygı puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise özsaygı puanları bakımından meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 5).

Tablo 6 Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden dikkat alt boyutunun meslek değişkeni bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Meslek	(J) Meslek	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	*P*
DİKKATLİ	İşçi	Serbest	1,34	0,64	0,037
		Memur	1,79	0,65	0,006
		Öğretmen	,71	0,62	0,253
		Akademisyen	-,31	0,96	0,748
		Diğer	,18	0,59	0,758
	Serbest	İşçi	-1,34	0,64	0,037
		Memur	,45	0,43	0,297
		Öğretmen	-,63	0,39	0,103
		Akademisyen	-1,65	0,82	0,047
		Diğer	-1,16	0,34	0,001
	Memur	İşçi	-1,79	0,65	0,006
		Serbest	-,45	0,43	0,297
		Öğretmen	-1,08	0,40	0,007
		Akademisyen	-2,10	0,83	0,012
		Diğer	-1,61	0,36	0,001
	Öğretmen	İşçi	-,71	0,62	0,253
		Serbest	,63	0,39	0,103
		Memur	1,08	0,40	0,007
		Akademisyen	-1,01	0,81	0,211
		Diğer	-,53	0,30	0,082
	Akademisyen	İşçi	,31	0,96	0,748
		Serbest	1,65	0,82	0,047
		Memur	2,10	0,83	0,012
		Öğretmen	1,01	0,81	0,211
		Diğer	,49	0,79	0,535
	Diğer	İşçi	-,18	0,59	0,758
		Serbest	1,16	0,34	0,001
		Memur	1,61	0,36	0,001
		Öğretmen	,53	0,30	0,082
		Akademisyen	-,49	0,79	0,535

Tabloda görüldüğü gibi dikkat alt boyutunun meslek değişkeni bakımından karşılaştırılmasında işçi hakemler ile serbest meslek ve memur hakemler arasında, serbest meslek mensubu hakemler ile akademisyen hakemler ve diğer meslek mensupları hakemler arasında, memur hakemlerle; öğretmen hakemler, akademisyen ve diğer meslek mensupları hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda işçi hakemlerin dikkat puanları serbest meslek ve memur hakemlerin dikkat puanlarından daha yüksek, serbest meslek mensubu hakemlerin dikkat puanları akademisyen ve diğer meslek mensubu hakemlerin dikkat puanlarından daha düşük, memur olan hakemlerin dikkat puanları öğretmen, akademisyen ve diğer meslek mensubu hakemlerin dikkat puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise dikkat puanları bakımından meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$)

(Tablo 6).

Tablo 7 Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun meslek değişkeni bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Meslek	(J) Meslek	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	*P*
KAÇINGAN	İşçi	Serbest	,87	0,57	0,127
		Memur	1,81	0,58	0,002
		Öğretmen	1,29	0,55	0,020
		Akademisyen	-,06	0,85	0,938
		Diğer	,84	0,53	0,110
	Serbest	İşçi	-,87	0,57	0,127
		Memur	,94	0,39	0,015
		Öğretmen	,42	0,34	0,225
		Akademisyen	-,93	0,73	0,204
		Diğer	-,02	0,30	0,931
	Memur	İşçi	-1,81	0,58	0,002
		Serbest	-,94	0,39	0,015
		Öğretmen	-,52	0,36	0,148
		Akademisyen	-1,87	0,74	0,012
		Diğer	-,97	0,32	0,003
	Öğretmen	İşçi	-1,29	0,55	0,020
		Serbest	-,42	0,34	0,225
		Memur	,52	0,36	0,148
		Akademisyen	-1,35	0,72	0,062
		Diğer	-,44	0,27	0,099
	Akademisyen	İşçi	6,05	0,85	0,938
		Serbest	,93	0,73	0,204
		Memur	1,87	0,74	0,012
		Öğretmen	1,35	0,72	0,062
		Diğer	,91	0,70	0,197
	Diğer	İşçi	-,84	0,53	0,110
		Serbest	2,61	0,30	0,931
		Memur	,97	0,32	0,003
		Öğretmen	,44	0,27	0,099
		Akademisyen	-,91	0,70	0,197

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun meslek değişkeni bakımından karşılaştırılmasında işçi hakemler ile memur hakemler ve öğretmen hakemler arasında, serbest meslek mensubu hakemler ile memur hakemler arasında, memur hakemler ile akademisyen hakemler ve diğer meslek mensupları hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$).

Bu karşılaştırmalarda ise işçi hakemlerin kaçıngan puanları memur ve öğretmen hakemlerin kaçıngan puanlarından daha yüksek, serbest meslek mensubu hakemlerin kaçıngan puanları memur hakemlerin kaçıngan puanlarından daha yüksek, memur hakemlerin kaçıngan puanları akademisyen ve diğer meslek grubu hakemlerin kaçıngan

puanlarından düşük olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise kaçıngan puanları bakımından meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05) (Tablo 7).

Tablo 8. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı boyutunun gelir düzeyleri bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Gelir	(J) Gelir	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	P
ÖZSAYGI	600 ve altı	601-1000	-8,91	0,17	1,000
		1001-1500	-,40	0,18	0,152
		1501-2000	-,61	0,25	0,002
		2001 ve üstü	,18	0,33	0,998
	601-1000	600 ve altı	8,91	0,17	1,000
		1001-1500	-,31	0,20	0,821
		1501-2000	-,52	0,26	0,151
		2001 ve üstü	,27	0,34	0,988
	1001-1500	600 ve altı	,40	0,18	0,152
		601-1000	,31	0,20	0,821
		1501-2000	-,22	0,27	0,920
		2001 ve üstü	,58	0,34	0,316
	1501-2000	600 ve altı	,61	0,25	0,002
		601-1000	,52	0,26	0,151
		1001-1500	,22	0,27	0,920
		2001 ve üstü	,80	0,38	0,056
	2001 ve üstü	600 ve altı	-,18	0,33	0,998
		601-1000	-,27	0,34	0,988
		1001-1500	-,58	0,34	0,316
		1501-2000	-,80	0,38	0,056

Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı alt boyutunun gelir düzeyleri bakımından karşılaştırılmasında geliri 600 ve altı olan hakemler ile geliri 1501-2000 olanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Bu karşılaştırmalarda ise geliri 1501-2000 olan hakemlerin özsaygı puanı, geliri 600 ve altı olan hakemlerin özsaygı puanlarından daha yüksektir. Diğer karşılaştırmalarda ise özsaygı puanları bakımından gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05) (Tablo 8).

Tablo 9. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden dikkat boyutunun gelir düzeyleri bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Gelir	(J) Gelir	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	*P*
DİKKATLİ	600 ve altı	601-1000	,87	0,29	0,033
		1001-1500	1,08	0,31	0,009
		1501-2000	1,45	0,41	0,001
		2001 ve üstü	,86	0,55	0,934
	601-1000	600 ve altı	-,87	0,29	0,033
		1001-1500	,21	0,34	1,000
		1501-2000	,58	0,43	0,753
		2001 ve üstü	-5,27	0,56	1,000
	1001-1500	600 ve altı	-1,08	0,31	0,009
		601-1000	-,21	0,34	1,000
		1501-2000	,37	0,45	0,989
		2001 ve üstü	-,22	0,57	1,000
	1501-2000	600 ve altı	-1,45	0,41	0,001
		601-1000	-,58	0,43	0,753
		1001-1500	-,37	0,45	0,989
		2001 ve üstü	-,59	0,63	0,997
	2001 ve üstü	600 ve altı	-,86	0,55	0,934
		601-1000	5,27	0,56	1,000
		1001-1500	,22	0,57	1,000
		1501-2000	,59	0,63	0,997

Tabloya göre araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden dikkat alt boyutunun gelir düzeyi bakımından karşılaştırılmasında geliri 600 ve altı olan hakemler ile geliri 601-1000, 1001-1500 ve 1501-2000 olan hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda ise geliri 600 ve altı olan hakemlerin dikkat puanları geliri 601-1000, 1001-1500 ve 1501-2000 olan hakemlerin dikkat puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise dikkat puanları bakımından gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 9).

Tablo 10. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan boyutunun gelir düzeyleri bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Gelir	(J) Gelir	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	*P*
KAÇINGAN	600 ve altı	601-1000	,83	0,25	0,033
		1001-1500	1,12	0,27	0,001
		1501-2000	1,32	0,36	0,001
		2001 ve üstü	1,21	0,47	0,167
	601-1000	600 ve altı	-,83	0,25	0,033
		1001-1500	,29	0,29	0,976
		1501-2000	,49	0,38	0,797
		2001 ve üstü	,38	0,49	0,997
	1001-1500	600 ve altı	-1,12	0,27	0,001
		601-1000	-,29	0,29	0,976
		1501-2000	,20	0,39	0,999
		2001 ve üstü	8,82	0,50	1,000
	1501-2000	600 ve altı	-1,32	0,36	0,001
		601-1000	-,49	0,38	0,797
		1001-1500	-,20	0,39	0,999
		2001 ve üstü	-,11	0,55	1,000
	2001 ve üstü	600 ve altı	-1,21	0,47	0,167
		601-1000	-,38	0,49	0,997
		1001-1500	-8,82	0,50	1,000
		1501-2000	,11	0,55	1,000

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun gelir düzeyleri bakımından karşılaştırılmasında geliri 600 ve altı olan hakemler ile geliri 601-1000, 1001-1500 ve 1501-2000 olan hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda ise geliri 600 ve altı olan hakemlerin kaçıngan puanları geliri 601-1000, 1001-1500 ve 1501-2000 olan hakemlerin kaçıngan puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise dikkat puanları bakımından gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 10).

Tablo 11. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun öğrenim durumu bakımından çoklu karşılaştırılması.

(I) Öğrenim durumu	(J) Öğrenim durumu	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	P
LİSE	Üniversite	1,01	0,33	0,116
	Yüksek lisans	1,76	0,56	0,001
	Doktora	,70	1,09	1,000
	Besyo	1,59	0,49	0,007
	Diğer	,40	0,71	1,000
ÜNİVERSİTE	Lise	-1,01	0,33	0,116
	Yüksek lisans	,75	0,48	0,114
	Doktora	-,32	1,06	1,000
	Besyo	,58	0,40	0,531
	Diğer	-,61	0,65	1,000
YÜKSEK LİSANS	Lise	-1,76	0,56	0,001
	Üniversite	-,75	0,48	0,114
	Doktora	-1,07	1,15	0,998
	Besyo	-,17	0,60	1,000
	Diğer	-1,36	0,80	0,857
DOKTORA	Lise	-,70	1,09	1,000
	Üniversite	,32	1,06	1,000
	Yüksek lisans	1,07	1,15	0,998
	Besyo	,90	1,12	1,000
	Diğer	-,29	1,23	1,000
BESYO	Lise	-1,59	0,49	0,007
	Üniversite	-,58	0,40	0,531
	Yüksek lisans	,17	0,60	1,000
	Doktora	-,90	1,12	1,000
	Diğer	-1,19	0,75	0,940
DİĞER	Lise	-,40	0,71	1,000
	Üniversite	,61	0,65	1,000
	Yüksek lisans	1,36	0,80	0,857
	Doktora	,29	1,23	1,000
	Besyo	1,19	0,75	0,940

Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçınganlık alt boyutunun öğrenim durumu bakımından karşılaştırılmasında lise mezunu olan hakemler ile yüksek lisans mezunu ve besyo mezunu hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmalarda ise lise mezunu olan hakemlerin kaçıngan puanı yüksek lisans mezunu ve besyo mezunu hakemlerin kaçıngan puanlarından yüksektir. Diğer karşılaştırmalarda ise kaçıngan puanları bakımından öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 11).

Tablo 12. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının medeni durum bakımından karşılaştırılması.

Değişkenler	Medeni Durumu	N	Sıra ortalamaları	Z	P
ÖZSAYGI	Evli	92	166,56	-0,667	0,505
	Bekar	230	159,48		
DİKKATLİ	Evli	92	148,06	-1,657	0,098
	Bekar	230	166,88		
KAÇINGAN	Evli	92	139,78	-2,657	0,008
	Bekar	229	169,52		
ERTELEYICİ	Evli	92	160,16	-0,167	0,867
	Bekar	230	162,04		
PANİK	Evli	92	172,12	-1,342	0,180
	Bekar	230	157,25		

Tablo 12 incelendiğinde, araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçınganlık alt boyutunun medeni durum bakımından karşılaştırılmasında evli olan hakemler ile bekar olan hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Bu karşılaştırmada ise evli olan hakemlerin kaçıngan puanı bekar olan hakemlerin kaçıngan puanlarından daha düşüktür. Diğer karşılaştırmalarda ise kaçıngan puanları bakımından medeni durumlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05).

Tablo.13 Hakemlerin karar verme stillerinin hakem klasmanları bakımından çoklu karşılaştırılma sonuçları

Değişken		F	P
KLASMAN	ÖZSAYGI	1,18	0,32
	DİKKATLİ	2,54	0,01
	KAÇINGAN	2,66	0,01
	ERTELEYİCİ	2,13	0,04
	PANİK	1,99	0,06

Tablo 14. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun hakem klasmanları bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Klasman	(J) Klasman	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	P
KAÇINGAN	Süper lig	Süper lig yardımcı	-,69	0,64	1,000
		A klasman	,34	0,61	1,000
		B klasman	,51	0,55	1,000
		C klasman	-,52	0,53	1,000
		C klasman yardımcı	-,74	0,50	1,000
		İl hakemi	-,66	0,47	0,930
		Bayan	-,96	0,55	0,860
	Süper lig yardımcı	Süper lig	,69	0,64	1,000
		A klasman	1,03	0,63	0,952
		B klasman	1,20	0,58	0,855
		C klasman	,17	0,55	1,000
		C klasman yardımcı	,60	0,52	1,000
		İl hakemi	,64	0,50	1,000
		Bayan	-,27	0,58	1,000
	A klasman	Süper lig	-,34	0,61	1,000
		Süper lig yardımcı	-1,03	0,63	0,952
		B klasman	,17	0,53	1,000
		C klasman	-,86	0,51	0,696
		C klasman yardımcı	-,43	0,48	0,997
		İl hakemi	-1,00	0,45	0,056
		Bayan	-1,30	0,53	0,189
	B klasman	Süper lig	-,51	0,55	1,000
		Süper lig yardımcı	-1,20	0,58	0,855
		A klasman	-,17	0,53	1,000
		C klasman	-1,03	0,44	0,472
		C klasman yardımcı	-,60	0,41	0,948
		İl hakemi	-1,16	0,37	0,033
		Bayan	-1,47	0,47	0,108
	C klasman	Süper lig	,52	0,53	1,000
		Süper lig yardımcı	-,17	0,55	1,000
		A klasman	,86	0,51	0,696
		B klasman	1,03	0,44	0,472
		C klasman yardımcı	,43	0,37	1,000
		İl hakemi	-,13	0,34	1,000
		Bayan	-,44	0,44	1,000
	C klasman yardımcı	Süper lig	,74	0,50	1,000
		Süper lig yardımcı	-,60	0,52	1,000
		A klasman	,43	0,48	0,997
		B klasman	,60	0,41	0,948
		C klasman	-,43	0,37	1,000
		İl hakemi	-,56	0,29	0,743
		Bayan	-,86	0,41	0,826

KAÇINGAN	İl hakemi	Süper lig	,66	0,47	0,930
		Süper lig yardımcı	-,64	0,50	1,000
		A klasman	1,00	0,45	0,056
		B klasman	1,16	0,37	0,033
		C klasman	,13	0,34	1,000
		C klasman yardımcı	,56	0,29	0,743
		Bayan	-,30	0,37	1,000
	Bayan	Süper lig	,96	0,55	0,860
		Süper lig yardımcı	,27	0,58	1,000
		A klasman	1,30	0,53	0,189
		B klasman	1,47	0,47	0,108
		C klasman	,44	0,44	1,000
		C klasman yardımcı	,86	0,41	0,826
		İl hakemi	,30	0,37	1,000

Araştırmaya katılan hakemlerin; karar verme stillerinden kaçıngan alt boyutunun hakem klasmanları bakımından karşılaştırılmasında İl hakemleri ile B klasman hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$).

Bu karşılaştırmalarda İl hakemlerinin kaçıngan puanlarının B klasman hakemlerinin kaçıngan puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise kaçıngan puanları bakımından hakem klasmanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($P>0,05$) (Tablo 14).

Tablo 15. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden erteleyici alt boyutunun hakem klasmanları bakımından çoklu karşılaştırılması.

Değişkenler	(I) Klasman	(J) Klasman	Ortalamalar arası fark (I-J)	Std. hata	*P*
ERTELEYİCİ	Süper lig	Süper lig yardımcı	,20	0,64	1,000
		A klasman	-,95	0,61	0,920
		B klasman	,37	0,55	1,000
		C klasman	-,83	0,53	0,489
		C klasman yardımcı	-,30	0,50	1,000
		İl hakemi	-,64	0,47	0,802
		Bayan	-,80	0,55	0,848
	Süper lig yardımcı	Süper lig	-,20	0,64	1,000
		A klasman	-1,15	0,63	0,876
		B klasman	,17	0,58	1,000
		C klasman	-1,03	0,55	0,671
		C klasman yardımcı	-,50	0,52	1,000
		İl hakemi	-,84	0,50	0,892
		Bayan	-1,00	0,58	0,853
	A klasman	Süper lig	,95	0,61	0,920
		Süper lig yardımcı	1,15	0,63	0,876
		B klasman	1,32	0,53	0,338
		C klasman	,12	0,51	1,000
		C klasman yardımcı	,65	0,48	0,999
		İl hakemi	,31	0,45	1,000
		Bayan	,15	0,53	1,000
	B klasman	Süper lig	-,37	0,55	1,000
		Süper lig yardımcı	-,17	0,58	1,000
		A klasman	-1,32	0,53	0,338
		C klasman	-1,20	0,44	0,005
		C klasman yardımcı	-,67	0,41	0,638
		İl hakemi	-1,01	0,37	0,007
		Bayan	-1,17	0,47	0,093
	C klasman	Süper lig	,83	0,53	0,489
		Süper lig yardımcı	1,03	0,55	0,671
		A klasman	-,12	0,51	1,000
		B klasman	1,20	0,44	0,005
		C klasman yardımcı	,53	0,37	0,983
		İl hakemi	,19	0,34	1,000
		Bayan	,33	0,44	1,000
	C klasman yardımcı	Süper lig	,30	0,50	1,000
		Süper lig yardımcı	,50	0,52	1,000
		A klasman	-,65	0,48	0,999
		B klasman	,67	0,41	0,638
		C klasman	-,53	0,37	0,983
		İl hakemi	-,34	0,29	1,000
		Bayan	-,50	0,41	1,000

ERTELEYİCİ	İl hakemi	Süper lig	,64	0,47	0,802
		Süper lig yardımcı	,84	0,50	0,892
		A klasman	-,31	0,45	1,000
		B klasman	1,01	0,37	0,007
		C klasman	-,19	0,34	1,000
		C klasman yardımcı	,34	0,29	1,000
		Bayan	-,16	0,37	1,000
	Bayan	Süper lig	,80	0,55	0,848
		Süper lig yardımcı	1,00	0,58	0,853
		A klasman	-,15	0,53	1,000
		B klasman	1,17	0,47	0,093
		C klasman	-,33	0,44	1,000
		C klasman yardımcı	,50	0,41	1,000
		İl hakemi	,16	0,37	1,000

Tabloda da görüldüğü gibi araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden erteleyici alt boyutunun hakem klasmanları bakımından karşılaştırılmasında B klasman ile C klasman ve İl hakemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Bu karşılaştırmalarda ise B klasman hakemlerin erteleyici puanları C klasman ve İl hakemlerinin erteleyici puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Diğer karşılaştırmalarda ise erteleyici puanlar bakımından hakem klasmanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P>0,05) (Tablo 15).

Tablo 16. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının hakemlerin futbol oynayıp oynamamalarına göre karşılaştırılması.

Değişkenler	Futbol oynadınız mı	N	Sıra ortalamaları	Z	P
ÖZSAYGI	Evet	219	162,51	-0,307	0,759
	Hayır	103	159,35		
DİKKATLİ	Evet	219	163,86	-0,671	0,502
	Hayır	103	156,48		
KAÇINGAN	Evet	218	156,96	-1,157	0,247
	Hayır	103	169,56		
ERTELEYİCİ	Evet	219	158,51	-0,859	0,390
	Hayır	103	167,86		
PANİK	Evet	219	160,08	-0,414	0,679
	Hayır	103	164,52		

Tablo 16 incelendiğinde, araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının hakemlerin futbol oynayıp oynamamalarına göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (P>0,05).

Tablo 17. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının ailede hakem olup olmamasına göre karşılaştırılması.

Değişkenler	Ailede hakem var mi	N	Sıra ortalamaları	Z	P
ÖZSAYGI	Evet	53	151,63	-0,913	0,361
	Hayır	269	163,44		
DİKKATLİ	Evet	53	141,66	-1,717	0,086
	Hayır	269	165,41		
KAÇINGAN	Evet	53	172,41	-0,997	0,319
	Hayır	268	158,74		
ERTELEYİCİ	Evet	53	145,92	-1,360	0,174
	Hayır	269	164,57		
PANİK	Evet	53	155,96	-0,491	0,623
	Hayır	269	162,59		

Tablo 17 incelendiğinde, araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının ailede hakem bulunup bulunmamasına göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (P>0,05).

Tablo 18. Araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarının taraftar noktasında hakemleri etkileyip etkilemediğine göre karşılaştırılması.

Değişkenler	Taraftarlar	N	Ortalama	Std. sapma	Ortalamaya ait standart hata	t	P
ÖZSAYGI	Az etkiliyor	14	10,86	1,17	,31	-,726	0,468
	Etkilemiyor	308	11,10	1,25	,07		
DİKKATLİ	Az etkiliyor	14	9,29	2,27	,61	,420	0,681
	Etkilemiyor	308	9,03	2,11	,12		
KAÇINGAN	Az etkiliyor	14	3,21	1,72	,46	2,385	0,018
	Etkilemiyor	307	2,02	1,84	,11		
ERTELEYİCİ	Az etkiliyor	14	2,71	1,14	,30	1,624	0,105
	Etkilemiyor	308	1,90	1,86	,11		
PANİK	Az etkiliyor	14	2,64	2,13	,57	2,173	0,031
	Etkilemiyor	308	1,56	1,81	,10		

Tablo 18 incelendiğinde, araştırmaya katılan hakemlerin karar verme stillerinden kaçınganlık ve panik alt boyutları noktasında karar verme bakımından taraftarların hakemleri etkileyip etkilemedikleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (P<0,05). Bu karşılaştırmada ise taraftardan az etkilenen hakemlerin kaçıngan ve panik puanları, taraftardan etkilenmeyen hakemlerin kaçıngan ve panik puanlarından daha yüksektir. Diğer karşılaştırmalarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir(P>0,05).

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada araştırma örneklemini oluşturan hakemlerin, karar vermede özsaygı ve karar verme stillerinin; klasmanlarına, yaş gruplarına, mesleklerine, gelir düzeylerine, öğrenimlerine, medeni durumlarına, futbol oynayıp oynamadıklarına, ailede hakem olup olmadığına ve taraftar baskısına göre farklılaşma gösterip göstermediği ile ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmaya katılan hakemlerin yaş gruplarına göre, Melbourne Karar Verme Ölçeğinin, karar vermede özsaygı (I. kısım) boyutunda ve karar verme stilleri alt boyutlarından dikkatli, erteleyici ve panik puan ortalamalarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Yaş gruplarına göre sadece karar vermede kaçınganlık açısından anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. 18-25 yaş hakemlerin kaçıngan puanlarının, 26-30 yaş ve 36-40 yaş hakemlerin kaçıngan puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dolayısı ile genç hakemlerin, karar verme aşamasında büyük yaş gruplarındaki hakemlere göre karar verme sorumluluğundan kaçma eğilimi gösterdikleri söylenebilir.

Demirbaş (1992) da yapmış olduğu çalışmada, yaş ilerledikçe karar verme yeteneğinde artış olduğunu ve kararların daha bağlayıcı olduğunu belirtmiştir.

Hakemlerin meslek gruplarına göre; işçi hakemler ile serbest meslek, memur, öğretmen ve diğer meslek mensupları hakemler arasında karar vermede özsaygı bakımından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Serbest meslek, memur, öğretmen ve diğer meslek mensupları hakemlerin, işçi hakemlere göre karar verirken kendine daha özgüvenli ve kendi kararlarını daha benimseyici tutumlar sergiledikleri söylenebilir.

Meslekleri açısından hakemlerin; dikkatli karar verme puanları ortalamalarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu karşılaştırmalarda işçi hakemlerin dikkat puanları serbest meslek ve memur hakemlerin dikkat puanlarından daha yüksek, serbest meslek mensubu hakemlerin dikkat puanları akademisyen ve diğer meslek mensubu hakemlerin dikkat puanlarından daha düşük ve yine memur olan hakemlerin de dikkat puanları öğretmen, akademisyen ve diğer meslek mensubu hakemlerin dikkat puanlarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu durumda karar verme becerisine güvenen ve karar verme durumunda kendilerini başarılı olarak algılayan işçi, öğretmen, akademisyen ve diğer meslek sahibi hakemlerin; memur ve serbest meslek hakemlere göre karar verirken daha dikkatli davrandıkları söylenebilir.

Araştırmada hakemler, meslek değişkeni bakımından; kaçıngan karar verme puanları ortalamasına göre farklılık göstermiştir. İşçi ve serbest meslek mensubu hakemlerin kaçıngan puanları memur hakemlerden daha yüksek, memur hakemlerin ise akademisyen ve diğer meslek grubu hakemlerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara bakılarak işçi ve serbest meslek mensubu hakemlerin; memur hakemlere göre, karar vermekten kaçındıkları, kararları başkalarına bırakma eğiliminde oldukları ve böylece sorumluluğu bir başkasına devrederek karar vermekten kurtulmaya çalıştıkları şeklinde açıklanabilir. Hakemlerin meslek gruplarında; erteleyici ve panik puanları ortalamalarında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Gelir düzeyleri ile özsaygı puanları ortalamaları karşılaştırıldığında, sadece geliri 600 ve altı hakemlerle, geliri 1501-2000 olan hakemler arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Gelir düzeyi yükseldikçe hakemlerin karar verme aşamasında kendinden emin bir tutum sergiledikleri söylenebilir.

Bu çalışmada hakemler gelirlerine göre; dikkatli ve kaçıngan puanları kıyaslandığında; geliri 600 ve altı olan hakemlerin, geliri 601-1000, 1001-1500 ve 1501-2000 olan hakemlere göre daha dikkatli olmalarına rağmen, karar verme aşamasına geldiklerinde sorumluluk almaktan kaçınıp, insiyatifi başkalarına bırakma eğiliminde oldukları söylenebilir. Bununla birlikte erteleyici ve panik puanları ortalamaları ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Hakemler, öğrenim durumlarına bakılarak; kaçıngan karar verme puanları incelendiğinde lise mezunu hakemler ile yüksek lisans mezunu ve besyo mezunu hakemler arasında önemli bir farklılık olduğu saptanıp, bu farklılığın lise mezunu hakemlerin aleyhine olduğu görülmüştür. Dolayısı ile eğitim seviyesi azaldıkça; hakemlerin çekingen davranış gösterdikleri ve sorumluluk almaktan uzaklaşma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Yapılan bir çalışmada, yüksek düzeyde akademik başarıya sahip olan öğrencilerin karar verirken, orta ve düşük düzeyde akademik başarıya sahip olan öğrencilerden daha çok mantıklı karar verme stratejisini kullandıkları belirtilmiştir (Yiğit 2005). Bunun yanında Ersever (1996), akademik başarısı düşük olan öğrencilerin akademik başarısı yüksek olan öğrencilerden daha fazla içtepisel ve aceleci karar verme davranışı gösterdiklerini ifade etmiştir.

Hakem klasmanları ile, kaçıngan karar verme puan ortalamaları karşılaştırıldığında; il hakemleri ile B klasman hakemler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu bulgulara göre; B klasman hakemleri karar verme konusunda il hakemlerine göre kendilerine olan inanç ve güvenleri tam olduğundan sorumluluğu üstlenip, en doğru sonuca ulaşma eğiliminde oldukları söylenebilir. Avşaroğlu (2007) da yapmış olduğu çalışmada; özgüvenin, kaçıngan karar verme ile negatif yönde bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir.

Erteleyici karar vermede; B klasman hakemlerin puan ortalamalarının, C klasman ve il hakemlerinden farklılık gösterip, B klasman erteleyici puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre C klasman ve il hakemlerinin erteleyici karar verme stillerini, B klasmanlara göre daha çok gösterdikleri söylenebilir.

Elit hakemler üzerinde yapılan araştırmaya göre bir hakem dakikada en az 2-3 karar verme durumundadır. Bu rakama kendi içinde vermediği kararlar da dahildir. Bu şartlar altında hakemlik için yüksek derecede motivasyon şarttır (Helsen ve Bultynck, 2001).

Futbol hakemlerinin medeni durumları ile kaçıngan puan ortalamaları ele alındığında, evli hakemlerin puan ortalamalarının, bekar hakemlerin puan ortalamalarından düşük olduğu gözlenmiştir. Bekar hakemlere göre evli hakemlerin; düzenli bir aile yaşamına sahip olması, sorumluluk ve benlik bilincinin gelişmiş olması itibari ile kaçıngan karar verme stilini daha az kullandığı düşünülebilir.

Hakemlerin futbol oynayıp oynamamalarına göre, karar vermede özsaygı boyutunda ve karar verme stilleri alt boyutlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Ailede hakem bulunup bulunmaması, karar verme stillerinden özsaygı, dikkat, kaçıngan, erteleyici ve panik alt boyutlarını anlamlı düzeyde etkilememiştir.

Araştırmaya katılan hakemlerin taraftar baskısından etkilenip etkilenmemelerine göre, karar verme stillerinden kaçıngan ve panik alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Taraftar baskısından az etkilenen hakemler, taraftar baskısından etkilenmeyen hakemlere göre; karar verme aşamasında kendini zaman baskısı altında hissederek aceleci davranışlar göstererek, çabuk çözümlere ulaşma çabası sergilediği aynı zamanda da sorumluluğu bir başkasına devretme ve karar vermekten kurtulma çabasına girdiği görüşü çıkarılabilir.

Nevill ve ark (2000) yapmış oldukları çalışmada, hakemlerin yoğun taraftar baskısı altında, deplasman takımlarının oyuncularının oyundan atılması ve ev sahibi takımlarının

penaltı kazanması gibi avantajları, seyirci sayısının fazla olduğu takım lehine kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca yoğun taraftar baskısının olduğu durumlarda deneyimli hakemlerin, duygusal durumlarını kontrol etmede daha iyi olduklarını ve stresli ortamlarda karar verirken göreve özgü bilgiyi temel aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bir başka çalışmada hakemlerin ev sahibi takımların lehinde karar verdikleri kanısına ulaşılmıştır (Lane ve ark 2006).

Genel anlamda benlik saygısı, bireylerin yaşamlarını ve çevresindeki olup biten süreçlere tepki verme biçimlerini etkilemektedir (Arıcak 1999).

Brown ve Mann (1991) yapmış oldukları araştırmada, özsaygısı yüksek olan bireylerin karar verme davranışında daha yeterli ve yetenekli olduklarını ayrıca karar verirken daha sistematik ve ayrıntılı düşündüklerini belirtmişlerdir.

Güçray (2003), düşük özsaygıya sahip bireylerin sistemli ve mantıklı bir şekilde değerlendirme yapıp karar vermesini engellediğini buna rağmen benlik saygısı yüksek bireylerin ise, karar verirken daha az zorlandıklarını ve daha az stres yaşadıklarını tespit etmiştir.

Deniz (2004) ve Mann ve ark (1998), karar vermede özsaygı ile dikkatli karar verme stili arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Avşaroğlu (2007) öğrencilerin karar vermede özsaygı düzeylerinin, benlik saygısı düzeyleri ile güçlü bir ilişkisi olduğunu, böylelikle benlik saygısının karar vermede özsaygı düzeyini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bununla birlikte bu güçlü ilişkinin, karar vermede özsaygıyı açıklayan başka boyutlar içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil ettiğini belirtmiştir.

Yapılan farklı bir çalışmada, özsaygısı daha yüksek olanların doğru karar verdikleri ve bu durumda da mantıklı stratejiyi daha fazla kullandıkları tespit edilmiştir (Tiryaki 1997).

Sonuç olarak; İşçi hakemlerin çok dikkatli olmalarına karşın ağır çalışma şartları, yorgunluk ve mesleğinin getirdiği eziklikten dolayı; karar vermekten kaçındıkları söylenebilir.

Gelir düzeyi düşük hakemlerin karar verirken yetersizlik, başaramama gibi kaygı verici süreçleri daha fazla yaşamaları ve görevlerini başkalarına bırakma eğiliminde

olmaları; reddedilme kaygısı, insanlarla ilişki kurmaktan kaçınmaları ile düşük yaşam standartlarına bağlı konsantrasyon eksikliğinden kaynaklanabilir.

Hakemlerin klasmanları yükseldikçe, hedefleri koyarken kendi donanımlarını fark etmeleri, eldeki imkanlara göre en uygun kararı vermeleri, verdiği kararlara duyduğu saygı ve güven; daha fazla müsabakaya çıkmaları, çok sayıda pozisyonla karşılaşmaları ve bunların getirdiği deneyim ile bilgi birikimine bağlı olabilir.

Taraftar baskısından etkilenen hakemlerin kendilerini zaman baskısı altında hissetmeleri, bir an önce sonuca ulaşma çabası içinde olmaları, panik davranış sergilemeleri ve karar vermelerindeki tutarsızlık: ev sahibi takım seyircisinin fazla olmasından, takımdaki yıldız oyuncu baskısından etkilenmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

6. ÖZET

S. Ü.Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ / KONYA-2008
Ömer Ufuk UZUNOĞLU
Danışman
Yrd. Doç. Dr. Metin ŞAHİN

Türk Futbol Hakemlerinin Karar Verme Stillerinin Klasmanlarına ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Bu çalışmada futbol hakemlerinin, karar vermede özsaygı ve karar verme stillerinin; yaş gruplarına, mesleklerine, gelir düzeylerine, öğrenim durumlarına, klasmanlarına, medeni durumlarına, futbol oynayıp oynamadıklarına, ailede hakem olup olmadığına ve taraftar baskısına göre farklılaşma gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini Türkiye futbol liglerinde görev alan FİFA, FİFA yardımcı, süper lig, süper lig yardımcı, A klasman, B klasman, C klasman, C klasman yardımcı, bayan ve il hakemlerinden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan toplam 322 hakem oluşturmaktadır.

Hakemlerin karar vermede özsaygı ve karar verme stilleri, "Melbourne Karar Verme Ölçeği" ile ölçülmüştür. Verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 10.0 istatistik paket program kullanılmıştır. Normallik sınamasına göre, normal dağılım gösteren veriler için parametrik testlerden bağımsız gruplarda T testi, normal dağılım göstermeyen veriler için nonparametrik testlerden Kruskal Wallis H testi ve Mann Withney U testleri kullanılmıştır. Varyans homojenliğine göre ise Post Hoc Multiple Comparisions testlerinden Tamhane ve Tukey testleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, hakemlerin yaşları ile kaçıngan karar verme stili; meslek grupları ve gelir düzeyleri ile özsaygı, dikkatli ve kaçıngan karar verme stilleri; öğrenim durumları ile kaçıngan karar verme stili; klasmanları ile kaçıngan ve erteleyici karar verme stilleri; medeni durumları ile kaçıngan karar verme stili; taraftar baskısı ile kaçıngan ve panik karar verme stilleri arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Sonuç olarak; İşçi hakemlerin çok dikkatli olmalarına karşın ağır çalışma şartları, yorgunluk ve mesleğinin getirdiği maneviyat eziklikten dolayı; karar vermekten kaçındıkları söylenebilir.

Gelir düzeyi düşük hakemlerin karar verirken yetersizlik, başaramama gibi kaygı verici süreçleri daha fazla yaşamaları ve görevlerini başkalarına bırakma eğiliminde olmaları; reddedilme kaygısı, insanlarla ilişki kurmaktan kaçınmaları ile düşük yaşam standartlarına bağlı konsantrasyon eksikliğinden kaynaklanabilir.

Hakemlerin klasmanları yükseldikçe, hedefleri koyarken kendi donanımlarını fark etmeleri, eldeki imkanlara göre en uygun kararı vermeleri, verdiği kararlara duyduğu saygı ve güven; daha fazla müsabakaya çıkmaları, çok sayıda pozisyonla karşılaşmaları ve bunların getirdiği deneyim ile bilgi birikimine bağlı olabilir.

Taraftar baskısından etkilenen hakemlerin kendilerini zaman baskısı altında hissetmeleri, bir an önce sonuca ulaşma çabası içinde olmaları, panik davranış sergilemeleri ve karar vermelerindeki tutarsızlık: ev sahibi takım seyircisinin fazla olmasından, takımdaki yıldız oyuncu baskısından etkilenmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

7. SUMMARY

Healty Science İnstitute

Physical Education and Sport Science

MASTER THESİS / KONYA-2008

Ömer Ufuk UZUNOĞLU

Advisor

Assist Prof. Dr. Metin ŞAHİN

Investigation Styles of Decission Making of Turkish Football Referees According to Their Classifications and Some Variables

In this study, It is aimed that investigating football referees's self-esteem and decission styles have whether or not showed differences according to age groups, accupation, income levels, educational stuations, classifications, marital statues; or played football, been a referee in te family and showed differentiation to supporters' pressure.

Research samples are composed of totally 322 referees serving in various cities of Turkey, chosen by random sampling among the people who are working as FİFA, FİFA Assisstant, Super League, Super League Assistant, Classification A, Classification B, Classification C, Classification C Assistant, Ladies and Regional referees.

Referees' self-esteem and decission styles were measured by "Melbourne Desission Scale". In evaluating data and in finding the calculated values SPSS 10.0 Statistical Packet Programme was used. According to the normalling test, T test is used in the groups independent from the parametric tests for the data which showed normal distruibution. For the datas not showing normal distribution, from non parametric tests, Kruskal Wallis H test and Mann Withney U test were used.

According to the research, differentiation at meaningful level, has been determined between the age of referees and styles of buckpassing decission; Ocucupational level, income levels and self-esteem, carefulness and buckpassing decission; educational status and buckpassing decission styles; classification and buckpassing and proctastination; marital status and buckpassing decission styles; supporter' pressure and buckpassing and hypervigilance.

In conclusion, in spite of worker (those who work as workers) referees were careful, it can be said that they can avoid decission making because of heavy working conditions, tiredness and emotionally collapse generated from their jobs.

More confrontation of worrying proceses like being unsuccessful and insufficiency in deciding of low income referees, and their tendency of leaving their duty to others can be generated from worrying of refusal, avoidance of establishing relationship with people and lack of consantrations depending on low living standards.

As classifications of referees increase, realizing their background while they put the target, making best possible decission existing possibilities, feeling respect and trust to the decission he made can be depended on managing more matches, meeting various number of positions, the experiences accumulated knowlodge those brought.

Feeling of under the time pressure of referees affected by supporters pressure, being in an effort to reach a decission in a short time, exibiting panicing behiavors and inconsistancy in deciding can be considered generated from being outnumber of supporters of home team and generated from affection of pressure of star players in the team.

8. KAYNAKLAR

Adair J (2000) *Karar Verme ve Problem Çözme*, Çeviren: Nurdan Kalaycı, Gazi Kitapevi, Ankara.

Arıcak OT (1999) *Grupla Psikolojik Danışma Yoluyla Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygısının Geliştirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

Avşaroğlu S (2007) *Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı, Karar Verme Ve Stresle Başa Çıkma Stillerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya.

Aydın M (1994) *Eğitim Yönetimi***,** Hatiboğlu Yayınları, Malatya.

Bağırkan Ş (1983) *Karar Verme,* Der Yayınlar, İstanbul.

Bakırcıoğlu R (2000) *İlköğretim, Ortaöğretim, Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma,* Anı Yayıncılık, Beşinci Baskı, Ankara.

Bilgen G (2004) *Alman Hakemlik Sistemi ve Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Konstanz-Almanya.

Bursalıoğlu Z (1987) *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış***,** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.

Brown EJ ve Mann L (1991) *The Relationship Between family Structure and Process Variables and Adolescent Decision-Making*, Journal of Adolescence, 13: 25-37.

Carney CCW (1995) *Discover the Career Within You***,** New York Brook/Cole, Publishing Company.

Cel A (1994) *Hakemlik Psikolojisi,* Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, çeviren: Kin A, 1, 21-23, Ankara.

Collina P (2004) *Benim Oyun Kurallarım,* Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Çelik S (2004) *Hakem, Dördüncü Hakem, Yardımcı Hakem ve Gözlemciler El Kitabı,* EPAK (Eğitim, Planlama, Alt, Komisyonu), Ankara.

Çetiner M (2000) *Futbol Eğitim Dergisi,* Türkiye Futbol Federasyonu Yayını, Sayı:20.

Çimen A (1999) *Karar Verme,* Timsah Yayınları, İstanbul.

Çoban D (2004) *Türkiye Profesyonel Futbol Liglerinde Görev Yapan Klasman Hakemlerinin Sürekli Kaygı Durumlarının İncelenmesi,* S.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Antrenörlük Eğitim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Demirbaş H (1992) *Suçlu ve Suçlu Olmayan Ergenlerin Karar Verme Davranışlarının Karşılaştırılması*, Yükseklisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Deniz ME (2004) *Investigation of the Relation Between Decision Making Self-Esteem, Decision Making Style And Problem Solving Skills of University Students,* Eurasian Journal of Educational Research. Vol: 15. 23-35.

Durna E (1997) *Türkiye'de Futbol ve Hakem,* Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul.

Ekblom B (1994) *Handbook of Sports Science and Football***,** Blackwell Scientific Publication, Oxford.

Ekmekçi R (2006) *Basketbol Hakemlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yolları,* 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla.

EPAK (1997) *Türkiye Futbol Federasyonu Merkez Hakem Kurulu Hakem ve Gözlemci Rehberi,* Türkiye Futbol Federasyonu Yayını, Ankara.

Erişim (2004) *Spor Hakeminin Görevleri,* www.iskur.gov.tr/mydocu/meslek/meslek431.html.

Erişim (2006) *Üst Düzey Bir Hakemin Müsabaka Hareket Analizi ve Fiziksel Gereklilikleri,* www.tffhgd.org.tr

Ersever ÖH (1996) *Karar Verme Stratejileri Kazandırma Programın ve Etkileşim Grubu Deneyiminin Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stilleri Üzerine Etkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Evans R ve Bellion E (2000) *For the Good of the Game* Youth Sports International, California, USA

Güçray SS (2003) *The Analysis of Decision Making behaviors and Perceived Problem Solving in Adolescent*, Çukurova University Faculty of Education, 2, 2, Article 5.

Gürsel M (1997) *Okul Yönetimi***,** Mikro Yayınları, Konya.

Güven Ö (1992) *Türklerde Spor Kültürü,* Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Helsen W , Bultynck J (2001) *The Road to Exellence Fitness Training for Top Referees,* Catholiek University , Luven , Department of Kinesiology , Belgium.

İnal AN (1998) *Futbolda Eğitim ve Öğretim*, Nobel Yayınevi, Konya.

Karadayı E, Yıldız D (1976) *Hakem Sizsiniz*, İstanbul.

Kaya KY (1991) *Eğitim Yönetimi Kuram ve Türkiye'deki Uygulama,* Sef Ofset Matbaacılık, Ankara.

Kesici Ş (2002) *Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejilerinin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri ve Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,* S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim bilimleri Anabilim Dalı Doktora tezi, Konya.

Kneeland S (2001) *Problem Çözme*, Çeviren: Nurdan Kalaycı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Koç H, Gökdemir K ve Kılınç F (2000) *Sezon Arasında Yapılan Antrenmanların Kütahya Spor Futbolcularının Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerine Etkisi,* Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri 1. Kongresi, Ankara.

Kuzgun Y (1988) *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, ÖSYM Yayınları, Ankara.

Kuzgun Y (2000) *Meslek Danışmanlığı*, Nobel Yayınları, Ankara.

Lane AM, Nevill AM, Ahmad NS, and Balmer N (2006) Soccer Referee Decision-Making: "Shall I Blow The Whistle?", Journal of Sports Science and Medicine, 5.

Macmahon C (1999) *Making Sense of Chaos: Decision Making By High and Low Experienced Rugby Referees***,** Ottawa.

Mann, L, Radford M, Burnett P, Ford S, Bond M, Leung K, Nakamura H, Vaughan G, Yang K.S, (1998) *Cross-Cultural Differences in Self-Reported Decision-Making Style and Confidence,* International Journal of Psychology.

Martens R (1987) *Coaches Guide to Sport Psychology,* Human Kinetics Publshers, Illinois.

MHK-Merkez Hakem Kurulu (2006) *Hakem, Dördüncü Hakem ve Yardımcı Hakem El Kitabı ,* Türkiye Futbol Federasyonu Merkez Hakem Kurulu Yayını, Ankara.

MHK-Merkez Hakem Kurulu (2006) *Hakemliğe Giriş Unvan ve Klasmanlara Ayrılma İle Vize Yenileme Kural, Prensip ve Yöntemleri İç Talimatı,* Türkiye Futbol Federasyonu Merkez Hakem Kurulu, Ankara.

Nevill, A. M. , Balmer. N. J. ve Willimas A. M.(2000) *The influence of crowd noise and experience upon refereeing decisions in Football,* Psychology of Sport And Exercise Elsevier Science.

http://else.hebis.de/cgibin/sciserv.pl?collection=journals&journal=14690292&issue=v03i0004

Newell BR, Rakow T ,Weston NT, Shanks DR (2004) *Search Strategies in Decison Making: The Success of 'Success,* Journal of Behavioral Decision Making.

Onaran O (1971) *Örgütlerde Karar Verme***,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Orta L (2000) *Dünya'da ve Türkiye'de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri*, Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale.

Öğretici H, Karcılılar A (2005) *Dünya'da Futbol,* Morpa Spor Ansiklopedisi, Morpa Kültür Yayınları, 2, İstanbul.

Radnedge K (**1994)** *The Ultimate Encyclopedia of Soccer*, London.

Ratmatpenah M (1997) *A Critical Look at the Quality of Our Soccer Officials,* Central Methodist College MO.

Shiloh S, Koren S ve Zakay D (2001) *Individual Differences in compensatory decision Making Style Hit2 and Need For Closure as Correlates of Subjective Decision Complexity and Difficulty*, Personality and Individual Differences.

Sunay H (1992) *Ankara Bölgesi Futbol Hakemlerinin Hakemliğe Yönelmelerine Etki eden Motivasyonel Etkenler Üzerine Bir Araştırma*, H.Ü. Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi, Ankara.

Taymaz H (2000) *Okul Yönetimi***,** Pagem Yayınları, Ankara.

Tenenbaum G, Eli MB (1993) *Decision making in Sport : A cognitive Perspective***,** Handbook of Research of Sport Psychology, Macmillan Publishing Company New Yard.

Tiryaki MG (1997) *Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi,* Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tiryaki Ş (2000) *Spor Psikolojisi,* Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara.

Tozoğlu E (2003) *Farklı Spor Dallarında Görev Alan Antrenörlerin Liderlik Özellikleri ve Bu Özelliklerinin Bazı Değişkenlerle İlişkileri,* Atatürk Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Tokat M (2004) *Hakemin Sesi,* Afşaroğlu Matbaası, sayı Ocak-Şubat, Ankara.

Uzun B (2004) *Türkiye Futbol Federasyonu, Futbol Dergisi,* 11, 29, İstanbul.

Yenigün HS(1997) *Amatör Futbolcuların Sosyo-Ekonomik Durumlarının Araştırılması,* Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İzmir.

Yarmalı ES (2000) *30 Dakikada Doğru Karar Verme,* Damla Yayınevi, İstanbul.

Yiğit A (2005) *Lise Öğrencilerinin Karar Verme Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre Yordanması,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

9. ÖZGEÇMİŞ

1981 Yılında Adana'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Konya'da tamamladı. 1999 yılında amatör olarak futbol ile ilgilendi. 2000 yılında Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda lisans eğitimine başladı ve 2004 yılında bitirdi. 2005 yılında S.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Bilgisayar, ingilizce ve masörlük kurslarını bitirdi. Tenis, badminton ve voleybol antrenörlük belgelerini aldı. 2003 yılında futbol, 2007 yılında voleybol hakemliği lisanslarını aldı. 2007 yılında Konya'da Milli Eğitime bağlı ilköğretim okullarında sözleşmeli beden eğitimi öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Atletizm ve hentbol branşlarında öğrenciler çalıştırarak şampiyonluklar yaşadı. Halen futbol ve voleybol hakemi olarak çalışmakta, öğretmenlik görevine de devam etmektedir.

10. TEŞEKKÜR

Araştırmanın her aşamasında benden desteğini ve ilgisini esirgememiş saygı değer hocam ve danışmanım Metin ŞAHİN başta olmak üzere, yardımlarını esirgemeyen syn. hocalarım; Yrd. Doç. Dr. Ahmet SANİOĞLU'na ve Yrd. Doç. Dr. İ. Bülent FİŞEKÇİOĞLU'na, yüksek lisans eğitimim boyunca bana inanmış ve benimle bilgilerini paylaşmış olan Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu hocalarına, araştırmanın veri toplama aşamasında bana yardımları dokunan Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemcileri derneği başkanları ve üyelerine, istatistik çalışmaları aşamasında büyük katkıları olan değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Halil TAŞKIN, Arş. Gör. Dr. Serkan REVAN' a, her zaman bana emek ve destek veren samimi dostlarım Beden Eğitimi öğretmenleri Murat ERPOLAT ve İsmail YURDAKUL' a, yine yaşamım ve çalışmam boyunca beni teşvik edip, manevi destek veren sevgili aileme, son olarak çalışmaya içtenlikle katılıp, değerli zamanlarını bana ayıran futbol hakemi arkadaşlarıma tüm samimiyetimle teşekkürlerimi sunarım.

11. EKLER

Ek 1: İl hakem kurulları izin belgeleri.

Ek 2: Melbourne Karar Verme Ölçeği I-II